

BEHEERSPLAN ONROEREND ERFGOED

Kerkhof van Sint-Trudo, Meerhout

opgemaakt door

HEKATE erfgoedonderzoek

Grote Markt 14 - 3300 Tienen

in opdracht van

Gemeentebestuur Meerhout

INHOUD

1.	IDENTIFICATIE	4
1.1.	Administratieve gegevens	4
	Naam van het onroerend erfgoed:	4
	Beschermingsbesluit(en)	4
	Kadastrale ligging	4
	Juridische toestand	4
1.2.	Perimeter van het beheersplan	4
1.3.	Participatie en communicatie	4
2.	HISTORISCHE NOTA	5
2.1.	Het oudste kerkhof	5
2.2.	Verfraaien van het oude kerkhof	6
2.3.	Eerste uitbreiding van het kerkhof in 1892	9
2.4.	Tweede uitbreiding tot huidig kerkhof omstreeks 1953	10
2.5.	Heropbouw omheiningsmuur in 2011	14
2.6.	Evolutie van het kerkhof op plan	15
2.7.	Uitzicht van het kerkhof in de eerste helft van de 20 ^{ste} eeuw	16
2.8.	Bijzondere graftekens	17
	2.8.1. grafmonument van de familie de Roye de Wichem	17
	2.5.2. Een fraai grafteken voor eeuwling Virginia Cleas in 1935	18
	2.5.3. Monumentaal grafteken voor de slachtoffers van de ramp in Tessenderlo in 1942	19
	2.5.4. Aanleg van een ereperk voor de oud-strijders	20
3.	INVENTARISATIE HUIDIGE TOESTAND EN TOESTANDSRAPPORT	21
3.1.	Ligging	21
3.2.	Globale beschrijving	21
3.3.	Groenaanleg	22
3.4.	Kenmerken van de graftekens	23
	3.4.1. Chronologie	23
	3.4.2. Voorkomende typologieën	23
	3.4.3. Voorkomende materialen	27
	3.4.4. Decoratieve elementen	29
	3.4.5. Opschriftplaten	33
	3.4.6. Grafgiften	33
	3.4.7. Uitvoerders van de graftekens	34

3.5.	Bijzondere gehelen.....	35
3.5.1.	<i>Het oud-strijdersperk.....</i>	35
3.5.2.	<i>De kinderperken .....</i>	35
3.5.3.	<i>Het kloosterperk .....</i>	37
3.6.	Het monument voor de slachtoffers van de Boerenkrijg	38
4.	ERFGOEDWAARDEN	39
4.1.	De historische waarde van het kerkhof	39
4.2.	De artistieke waarde van het kerkhof	39
4.3.	De volkskundige waarde van het kerkhof	40
4.4.	De erfgoedwaarde van individuele graftekens	40
4.4.1.	<i>Selectie .....</i>	41
4.4.2.	<i>Waarderingscategorieën .....</i>	42
5.	BEHEERSVISIE EN DOELSTELLINGEN	46
5.1.	Algemene principes.....	46
5.2.	Waardig beheer van het kerkhof.....	46
5.3.	Historisch verantwoord beheer van waardevolle graftekens	47
5.3.1.	<i>Behoudsdoelstellingen.....</i>	47
5.3.2.	<i>Restauratie-/conservatieplan .....</i>	47
5.3.3.	<i>Herstel van applicaties en grafgiften.....</i>	48
5.3.4.	<i>Bewaren en hergebruiken van applicaties van verwijderde graftekens.....</i>	48
5.4.	Visievorming, vertaald in een herwaarderingsplan	49
5.5.	Archeologie	50
5.6.	ZEN-erfgoed	50
6.	MAATREGELEN.....	51
7.	OPVOLGING EN EVALUATIE - HET ONDERHOUDSLOGBOEK	53
7.1.	Het toestandsrapport	53
7.2.	Overzicht van uitgevoerde (onderhouds)werken	54
7.3.	Bijkomende premie van 10% voor 'voorbeeldige beheerders'	54
8.	EXTRA TOEVOEGINGEN.....	55

1. IDENTIFICATIE

1.1. Administratieve gegevens

Naam van het onroerend erfgoed:

Het kerkhof rond de parochiekerk Sint-Trudo in Meerhout

Beschermingsbesluit(en)

Het kerkhof van Sint-Trudo is beschermd als landschap bij K.B. van 11 juni 1976

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/5828>

Kadastrale ligging

Afd. 1, sectie B, 1056C

Juridische toestand

Bouwkundig element: Parochiekerk Sint-Trudo met kerkhof

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/52564>

vaststellingsbesluit van 14-03-2019 (ID: 14618)

Beschermd landschap: Parochiekerk Sint-Trudo: kerkhof

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/5828>

Koninklijk Beschermingsbesluit van 11 juni 1976

Gewestplanbestemming: woongebied met cultureel, historische en/of esthetische waarde

1.2. Perimeter van het beheersplan

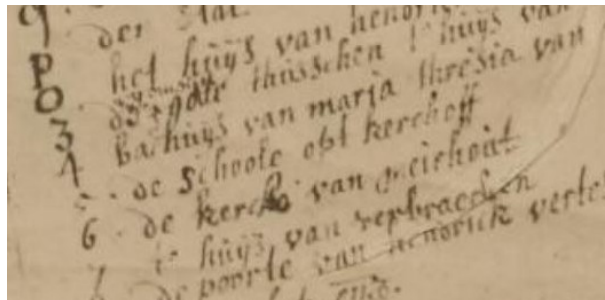

1.3. Participatie en communicatie

De gemeente is eigenaar van het kerkhof. In de besprekingen werden de verschillende administratieve diensten betrokken. Op donderdag 7 juli 2022 werd door de gemeente – i.s.m. de IOED Stuifzand en **HEKATE** - een infovergadering georganiseerd om de inwoners van Meerhout en in het bijzonder de nabestaanden van overledenen op het kerkhof in te lichten over de inventarisatie van het funerair erfgoed en de plannen met het kerkhof. Er waren een honderdtal inschrijvingen en de inventarisatie, zowel als de bestemmingsplannen werden goed onthaald.

2. HISTORISCHE NOTA

2.1. Het oudste kerkhof

Afb. 1. Optekening van de dorpskern met kerksite in 1740 – Bron: ©cartesius.

De oudste afbeelding van de kerk en het kerkhof van Meerhout betreft een vrij gedetailleerde tekening die op 27 augustus 1740 door Jan Beughmans, landmeter te Moll, op papier werd gezet (afb. 1)¹. De kerk bevindt zich ongeveer in het midden van volledig ommuurd kerkhof en is toegankelijk via de hoofdingang in het noorden en twee secundaire toegangen in de zuidoostelijke hoek. Het is opvallend dat er geen toegang is in de as van het westportaal. In de zuidwestelijke hoek bevindt zich de *Duytsche Schole* en Latijnse school, een fraai gebouw met trapgevels en kruisramen. Deze situatie wordt herhaald op de kaart van Ferraris, waarvoor het veldwerk tussen 1771 en 1775 uitgevoerd werd. Die kaart toont ook de toestand van de kerk zoals ze allicht omstreeks 1680 werd heropgebouwd na de grote dorpsbrand van 1679 die de volledig kerk vernielde, op een deel van de toren en de Romaanse onderbouw na. In 1776 werden het koor en het schip nagenoeg volledig afgebroken en vergroot opnieuw opgebouwd. Enkele jaren later, in 1782, liet pastoor G. Willems² een nieuwe kerkhofmuur bouwen met een fraaie classicistische toegangspoort³.

Afb. 2. Het Primitief kadasterplan van Meerhout opgemeten in 1832. Het koor paalt aan de perceelsgrens – Bron: ©cartesius.

¹ <http://www.cartesius.be>: Rijksarchief Antwerpen, Kaarten en Plannen, Nr. 566, grondplan van 27 augustus 1740 van het dorpscentrum van Meerhout, opgetekend door Jan Beughmans landmeter te Moll. 1893. Papier op karton, 16 x 9,5 cm. 1 stuk.

² Ook als Wilms geschreven in JONGENELEN H., *Bouwstoffen voor de Geschiedenis van Meerhout met eenige historische aantekeningen over de Kempen*, Mechelen, 1900, p. 67.

³ Rijksarchief Antwerpen, Kerkarchief Meerhout, doos 69-96, nr. 73.

De nieuwe toegang met hardstenen pijlers - allicht al van in oorsprong gesloten door een smeedijzeren poort - werd aan weerszijden geflankeerd door bakstenen muren met hardstenen deksteen, geritmeerd door hardstenen spiegels (zie afb. 20).

Afb. 3. De 18de-eeuwse hekpijlers en aanpalende kerkhofmuren na restauratie in 2011. De ijzeren poort dateert van 1900.

Hoewel het schoolgebouw al in 1845 ongeschikt werd verklaard door de provinciale inspectie zou het nog tot 1861 duren alvorens de school op het kerkhof werd afgebroken en de vrijgekomen grond als uitbreiding van het kerkhof in gebruik kon worden genomen⁴.

2.2. Verfraaien van het oude kerkhof

Om de opening van een bijkomende begraafplaats buiten de dorpskern tegen te houden, besliste pastoor Jongenelen in 1885 om het kerkhof te reorganiseren en een aantal verbeterings- en verfraaiingwerken uit te voeren. Het kerkhof was toen 25 are 80ca groot - de kerk niet inbegrepen - en was volgens hem enkel te klein omdat de zone voor klassen 1 en 2 vooral aan het calvariekruis gesitueerd was en niet aan de zuidkant van de kerk (afb. 3)⁵. Daarenboven gaven de vele kruisende paden aan de achterkant van de kerk de indruk van een 'publieke markt' en verkleinden ze de begraafbare oppervlakte.

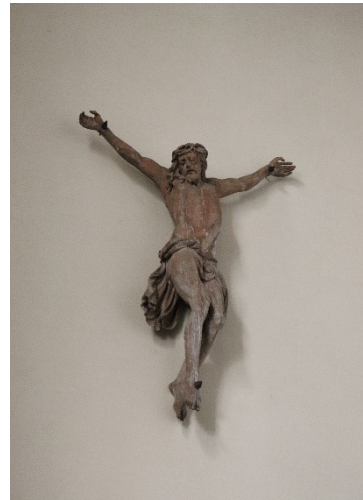
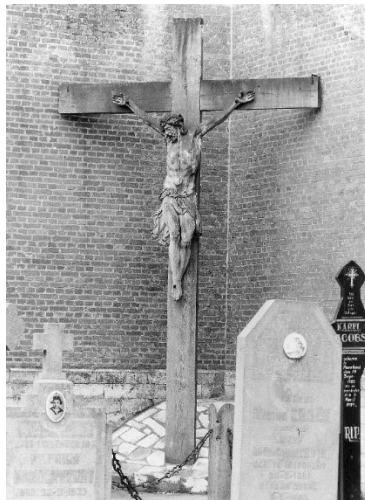
Daarop herleidde Pastoor Jongenelen alle in- en uitgangen tot één nieuwe toegang aan de zuidkant die hij aanduidde als 'mispad'. Een nog ongewijd deel werd gewijd - de locatie van de voormalige school? - en in de 'verloren hoek' gevormd door het schip en de zuidelijke dwarsbeuk liet hij een levensgrote OLV-Lourdesgrot optrekken (afb. 5). Van dan af werd zonder onderscheid van klassen bezijden het mispad begraven. Een jaar later, in 1886, werd een omlopend pad rond de kerk gelegd en de toegangsweg van

⁴ EYKENS-DIERICKX I., *Van't kerkhof naar de Molenberg. Wel en wee van een dorpsschool in Meerhouts Patrimonium*, jrg. 16, nr. 66, 1999, p. 3-9.

⁵ EYKENS-DIERICKX I., *Het Sint-Trudokerkhof in de 19de eeuw in Meerhouts_patrimonium*, jrg. 8, nr. 36, 1991, p. 21-23.

aan de Markt tot aan de kerkdeur gekasseid. De weg van 20,50m lang en 2,50m breed werd afgezoomd door boordstenen van 25cm. Op het kerkhof werden enkele thuya's aangeplant.⁶

Het calvariekruis waarvan sprake bevond zich in de oksel van het schip en de noordelijke dwarsbeuk en gaat minstens terug tot 18de eeuw (afb 4). Het kruis met polychroom houten Christusbeeld en schedel aan de voet staat op een rotsige calvarieberg tegen een met landschap beschilderde achterwand. Het geheel wordt overdekt door een leien afdakje en van het pad gescheiden door een houten hek en bidbank. Het opschilderen, herstellen en verplaatsen (?) van het kruis, het aanbrengen van de tekst 'MIJN JEZUS, BARMHARTIGHEID!' op het windbord en het plaatsen van de bidbanken en de offerblok waren een initiatief van pastoor Jongenelen in 1884⁷. In 1968 restte enkel nog een gedecapeerd crucifix op een pseudo calvarieberg van natuursteen. Vandaag bevindt het Christusbeeld zich in de doopkapel.

Afb. 4. Het houten calvariekruis in de eerste helft van de 20ste eeuw (foto heemkring, hkmp_03650), in 1968 (foto KIK) en 2021.

⁶ EYKENS-DIERICKX I., o.c., 1991, p. 23. SCHELLENS M., J. MERTENS EN J. STERCKX, *Inventaris oude begraafplaatsen in Meerhout* (Studie van de Heemkundige kring Meerhouts Patrimonium), Meerhout, 2000, p.81: spreekt van het kasseien van de weg in november 1895.

⁷ EYKENS-DIERICKX I., o.c., 1991, p. 22-23.

Afb. 5. De OLV-van-Lourdesgrot in de eerste helft van de 20ste eeuw. Let op het gietijzeren kruis aan de rechterzijde van de postkaart – Bron: Heemkring Meerhout, hmp_04253.

Om de volksdevotie voor Maria te versterken, maar vooral om de zuidzijde van het kerkhof als begraafplaats aantrekkelijker te maken, bouwde pastoor Jongenelen een OLV-van-Lourdesgrot tegen de kerk (afb. 5). De imitatiegrot werd in 1885 gerealiseerd door Mr. Delire voor het huis Billauw-Grossé (Brussel) voor de prijs van 2000 Bfr. Het Mariabeeld kostte 240 Bfr. De eerste steenlegging vond plaats op 6 maart 1885 en al op 20 april

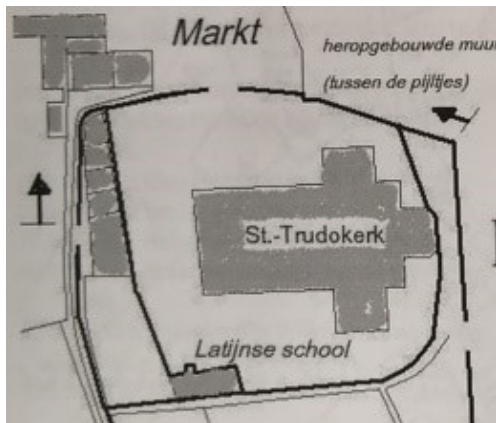
werd de grot gewijd door E.H. Mombaerts van Geel.⁸ Vermoedelijk een kleine eeuw later was de monumentale in het groen gelegen Lourdesgrot al gesloopt, zo lijken luchtfoto's aan te geven. Vandaag rest enkel nog een witte marmeren opschriftplaat met opschrift 'GAAT DRINKEN / AAN DE FONTEIN / EN ER U IN WASSCHEN / O.L.VROUW AAN BERNADETTE. / 25 FEBRUARI 1858' (afb. 6).

Afb. 6. Sloop van de OLV-van-Lourdesgrot en de wit marmeren opschriftplaat tegen de kerk – Bron: Heemkring Meerhout, hkmp14354.

⁸ JONGENELEN, H., *Bouwstoffen voor de geschiedenis van Meerhout met eenige historische aantekeningen over de oude Kempen*, Turnhout, 1900, p. 469-472 en EYKENS-DIERICKX I., o.c., 1991, p. 21-22.

2.3. Eerste uitbreiding van het kerkhof in 1892

Afb. 7. De eerste uitbreiding van het kerkhof in 1892 kon verwezenlijkt worden door de sloop van de huisjes aan de westzijde. – Bron: STERCKX J., o.c., 2011, p.14.

Op het einde van de 19de eeuw, in 1892, kwam de huizenrij ten westen van het kerkhof te koop. Dit was voor de gemeente een geweldige opportuniteit om het kerkhof te kunnen uitbreiden (afb. 1,2 en 7). De huisjes met een oppervlakte van 6 are 60 ca werden aangekocht voor 1.525 Bfr en vrijwel onmiddellijk gesloopt. Het afbraakmateriaal diende voor de funderingen van de nieuwe kerkhofmuur. Aan de westzijde werd in de as van de westtoren een opening gelaten waarin men in betere financiële tijden een poortje zou hangen. Met overschot van stenen van het Gasthuis werd een wegje aangelegd, afgeboord door witte steen.⁹

De uitbreiding van het kerkhof werd op 24 oktober 1892 gewijd met uitzondering van een lopende meter langs de kerkhofmuur¹⁰. Deze grond diende om personen in

ongewijde grond te kunnen begraven zonder schennis van het kerkhof. Ook de ongedoopte kinderen konden daar te rustte worden gelegd, wat voorheen niet mogelijk was. Van de strook ongewijde grond waren enkel de pastoor en de burgemeester op de hoogte. In december 1895 plaatste de gemeente een houten hek (*grillie*) aan de ingang van het kerkhof om de honden buiten te houden. Vijf jaar later werd ze op vraag van pastoor Jongenelen vervangen door een ijzeren poort waarvoor de gemeente 300 Bfr. betaalde.¹¹

In 1898, het eeuwfeest van de Boerenkrijg, werd in de noordwestelijke hoek van het kerkhof een kruisheuvel als herinneringsmonument opgericht voor de gesneuvelden van de Boerenkrijg (afb. 8-9). Het monument bestaat uit een heuvel van opeengestapelde natuursteenblokken bekroond door een smeedijzeren kruis dat omgeven is door vier imitatiestronken versierd met klimopranken in betonrustiek en verbonden door (smeed?)ijzeren kettingen. Het kruis wordt door pastoor Jongenelen beschreven als '*Dit gotiek kruis in geslagen ijzer, waarvan de armen in lilibloemen uitgaan, draagt een Christusbeeld in verguld koper*'.¹² Het kruis werd naar verluid gesmeed in de smidse van Janneke Cuypers, toen gevestigd in het Drossaardshuis koper'.¹³ Vandaag staat het grafmonument er totaal verwaarloosd bij.

Afb. 8. Monument van de boerenkrijg op een ongedateerde foto van de heemkring (foto hkmp_03224).

⁹ SCHELLENS M., J. MERTENS EN J. STERCKX, o.c., 2000, p. 7.

¹⁰ JONGENELEN, H., o.c., 1900, p. 109-110: volgens pastoor Jongenelen werden de huisjes reeds in 1884 afgebroken en werd het nieuwe deel van het kerkhof plechtig ingewijd in 1885. Dit wordt echter tegengesproken door de verslagen van de gemeenteraad.

¹¹ SCHELLENS M., J. MERTENS EN J. STERCKX, o.c., 2000, p. 7, 81-85 en EYKENS-DIERICKX I., o.c., 1991, p. 23-26.

¹² EYKENS-DIERICKX I., o.c., 1991, p. 26.

¹³ EYKENS-DIERICKX I., o.c., 1991, p. 26.

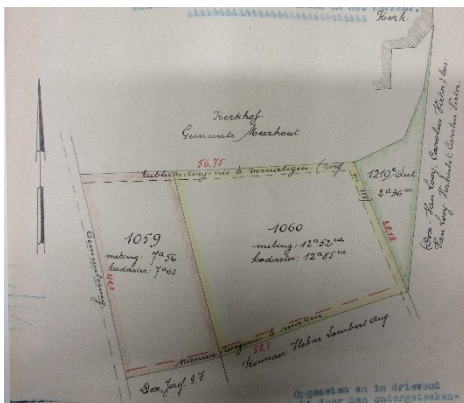

Afb. 9. Details van het monument van de boerenkrijg.

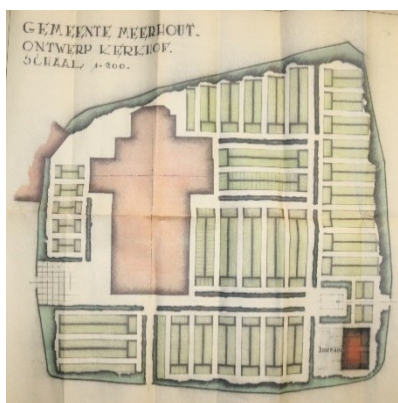
2.4. Tweede uitbreiding tot huidige kerkhof omstreeks 1953

Na de Tweede Wereldoorlog werd het kerkhof voor een tweede keer uitgebreid. Al in 1945 keurde de gemeente de uitbreiding van het kerkhof goed en ging men over tot de onteigening van de percelen 1056, 1060 en 1210c (afb. 10)¹⁴. De onteigeningsprocedure verliep echter zeer moeizaam en het zou nog tot 1953 duren voor de eerste resultaten geboekt werden.

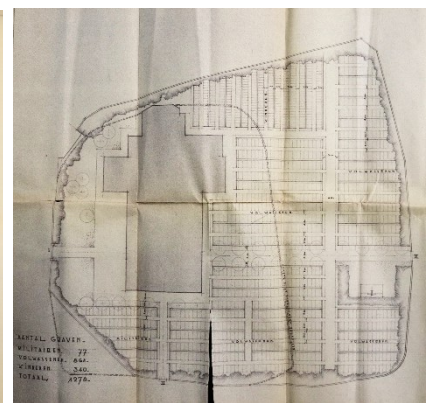
Ondertussen werden de eerste plannen voor de heraanleg van het kerkhof al uitgetekend. Het gemeentearchief bewaard twee ontwerpen. Het met aquarel opgehoogde plan is niet gesigineerd of gedateerd in tegenstelling tot het tweede wit-zwart ontwerp dat in 1952 door architect L. Regnier uit Borgerhout op papier werd gezet (afb. 11);¹⁵.

Afb. 10. opmetingsplan voor onteigening van landmeter J. Cools, 9 augustus 1945 – Bron: GAM, doos 2603.

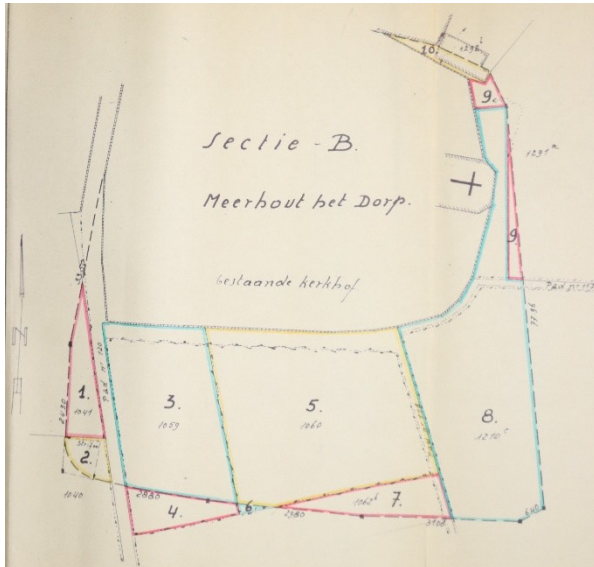
Afb. 11. Links een ongesigineerd en gedateerd ontwerp en rechts het ontwerp van L. Regnier uit Borgerhout van 1952 – Bron: GAM, doos 2603.

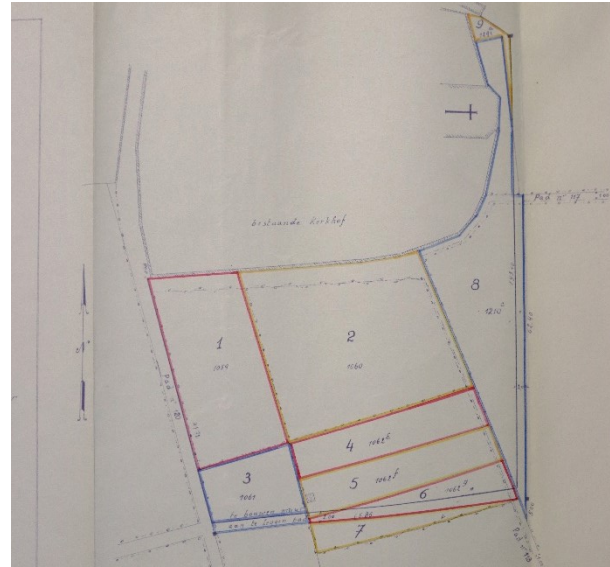
¹⁴ Gemeentearchief Meerhout, Patrimonium doos 2603: opmetingsplan van landmeter J. Cools van 9 augustus 1945.

¹⁵ Gemeentearchief Meerhout, Patrimonium doos 2603: ongesigineerd en gedateerd ontwerp en een ontwerp van L. Regnier uit Borgerhout van 1952.

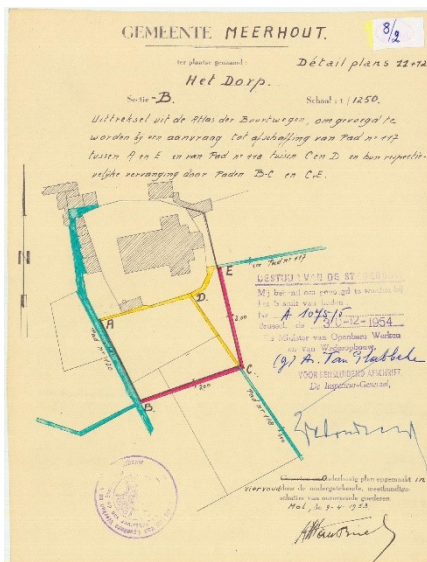
Aanvankelijk werd er nog wat gesleuteld aan de afbakening (afb. 12) tot men in het voorjaar van 1953 besliste om het kerkhof in omvang te verdubbelen¹⁶. Een nieuw onteigeningsplan werd opgemaakt en na de nodige tegenkantingen van onteigende bewoners kon de gemeente uiteindelijk de zeven noodzakelijke percelen verwerven met een totale oppervlakte van 42 are en 80ca. (perceelnummers: 1056, 1060, 1210c, 1601, 1062e, 1062f en 1062g)¹⁷. De percelen 1210c (nr. 8 op het plan) en 1291a (nr. 9 op het plan) ter hoogte van het koor werden aangekocht om de kerk wat meer ruimte te geven aan oostzijde. (Afb. 13)¹⁸

Afb. 12. opmetingsplan van meetkundige-schatter A. Van Briel voor een beperkte uitbreiding van het kerkhof, 5 februari 1953 – Bron: GAM, doos 2603.

Afb. 13. opmetingsplan van meetkundige-schatter A. Van Briel voor een ruime uitbreiding van het kerkhof, 9 april 1953 – Bron: GAM, doos 2603.

Om de uitbreiding te kunnen verwezenlijken was het noodzakelijk de bestaande voetwegen n° 117 en n° 118 (geel) gedeeltelijk af te schaffen en te vervangen door een nieuw omlopend pad (rood) (afb. 14 en 15). Merk op dat het uittreksel uit de Atlas der Buurtwegen een discrepantie vertoont met de weergave van de gesloopte school en huizenrij aan de westzijde (afb. 13)¹⁹.

Afb. 14. Uittreksel uit Atlas der Buurtwegen opgemaakt door meetkundige-schatter A. Van Briel, 9 april 1953, goedgekeurd door de minister van Openbare werken en van Wederopbouw op 30 december 1954 – Bron: ©geoloket.provincieantwerpen.

¹⁶ Gemeentearchief Meerhout, Patrimonium doos 2603: opmetingsplan, meetkundige-schatter A. Van Briel, 5 februari 1953.

¹⁷ Gemeentearchief Meerhout, Patrimonium doos 2603: opmetingsplan, meetkundige-schatter A. Van Briel, 9 april 1953.

¹⁸ SCHELLENS M., J. MERTENS EN J. STERCKX, o.c., 2000, p. 8.

¹⁹ Gemeentearchief Meerhout, Patrimonium doos 2603: aanpassingsplan voetwegen, meetkundige-schatter A. Van Briel, 9 april 1953.

Afb. 15. Voetweg n°118 in de as van het zuidelijke transept voor de uitbreiding van het kerkhof – Bron: Heemkring Meerhout foto hkmp_14338.

Afb. 16. De met gras ingezaaide uitbreiding van het kerkhof kort na de aanleg – Bron: Heemkring Meerhout foto hkmp_03471.

Op het einde van jaren 1960 werd de ruimte op het kerkhof alweer te krap. De wetswijzigingen van 1971, waarbij lijfverbranding met asverstrooiing of urnebewaring (columbarium) verplichte mogelijkheden werden, bracht nieuwe vormen van lijkbezorging waarmee voortaan ook rekening moest gehouden worden. De gemeenteraad gaf dan ook opdracht aan het schepencollege om uit te kijken naar nieuwe gronden voor één centrale begraafplaats. Op 5 december 1977 besliste de gemeenteraad een nieuwe begraafplaats in te richten aan de Lieve Vrouweg, beantwoordend aan de nieuwe wetgeving, en open te stellen vanaf 1 januari 1978. Tegelijk werd beslist het kerkhof nog minstens vijf jaar open te houden om de openstaande vergunningen te kunnen benutten.²⁰

Luchtfoto's van 1971 tot heden tonen aan dat er nagenoeg geen structureel groen op het kerkhof aanwezig was (afb. 17). Naast de haag van Haagbeuk (*Carpinus Betulus*), die de volledige uitbreiding markeert, zijn er slechts enkele heestermassieven aan het zuidelijke 'Mispad' te bemerken. Een ongedateerde postkaart uit het derde kwart van de 20ste eeuw toont enkele kegelvormig gesnoeid heesters aan het pad en de oostelijke perceelsgrens (afb. 19).

Afb. 17. Luchtfoto van 1979-1990 – Bron @geoportaal.

²⁰ SCHELLENS M., J. MERTENS EN J. STERCKX, Inventaris oude begraafplaatsen in Meerhout (Studie van de Heemkundige kring Meerhouts Patrimonium), Meerhout, 2000, p. 8.

Afb. 18. Ongedateerd foto kort na de uitbreiding van het kerkhof in 1953. De haag aan de oostzijde is net aangeplant –
Bron: Heemkring Meerhout, foto hkmp_05808.

Afb. 19. Ongedateerd postkaart uit het derde kwart van 20ste eeuw. De inplanting van de graven op het oude kerkhof verraden het tracé van de oude kerkhofmuur. – Bron Heemkring Meerhout, foto hkmp_05808.

2.5. Heropbouw omheiningsmuur in 2011

De lamentabele staat van de bakstenen kerkhofmuur en de hardstenen hekpijlers noopte in 2011 tot grondige herstellingswerken (afb.20). De volledige muur aan de noordzijde en een deel van de muur aan westzijde (tot aan de westelijke toegangspijler) werden afgebroken en heropgebouwd (afb. 21).²¹ De oorspronkelijke, typische 18de-eeuwse spiegels (of verdiepte muurvlakken) aan het oudste muurgedeelte (zijde KBC) werden helaas niet hernomen (afb. 20). Ook de hardstenen dekstenen werden slechts gedeeltelijk teruggelegd.

Afb.20. De toestand van de 18de-eeuwse omheiningsmuur met verdiepte spiegels – Bron: Heemkring Meerhout, foto hkmp_03221 en 03222.

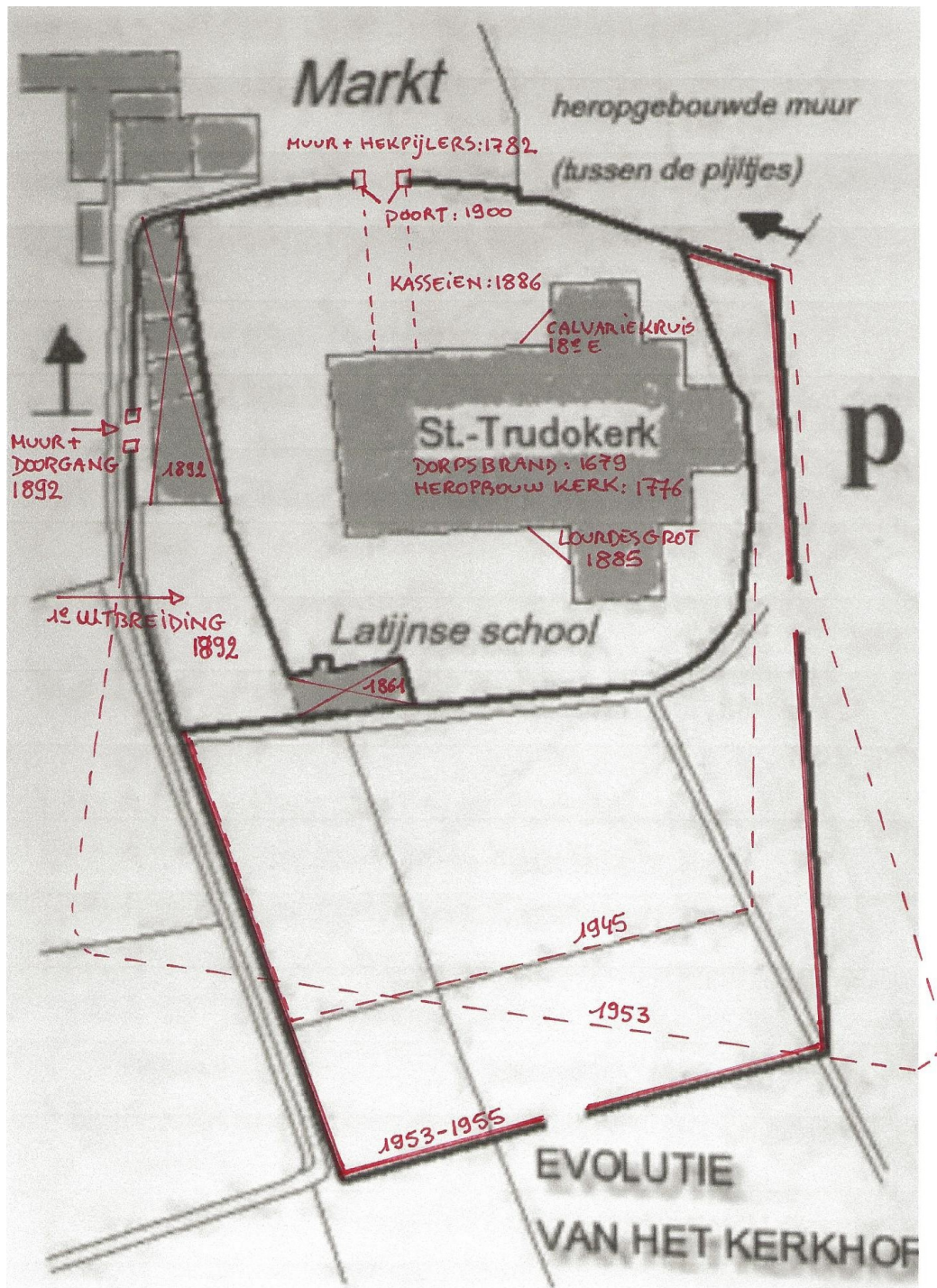
Afb. 21. Heropbouw van de omheiningsmuur – Bron: Heemkring Meerhout, foto hkmp_17243, 17244 en 17249.

Afb. 22. De omheiningsmuur in 2021: ten noorden van de toegangspoort en aan de westzijde waar ze deels vernieuwd is en deels nog oorspronkelijk is (1892).

²¹ STERCKX J., De kerkhofmuur van de Sint-Trudokerk in 't nieuw gestoken in *Meerhouts Patrimonium*, jrg 28, nr. 116, 2011, 14-16.

2.6. Evolutie van het kerkhof op plan

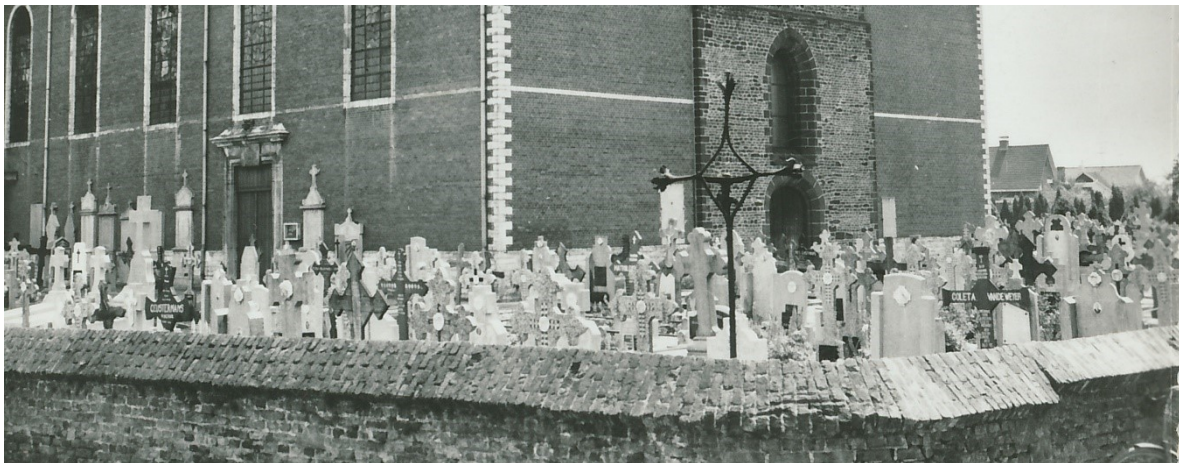
Afb. 23. Evolutie van het kerkhof aangeduid op plan. Het plan is overgenomen uit STERCKX J., De kerkhofmuur van de Sint-Trudokerk in 't nieuw gestoken in Meerhouts Patrimonium, jrg. 28, nr. 116, 2011, p. 14.

2.7. Uitzicht van het kerkhof in de eerste helft van de 20ste eeuw

Iconografische bronnen die meer leren over de inrichting van het kerkhof en de gehanteerde graftypes zijn zeer schaars. Slechts enkele (ver)gezichten van de kerk (afb. 16, 18 en 25) en wat foto's en postkaarten van de Lourdesgrot (afb. 5, 6, 23 en 24) verraden iets over de aanwezige graftypes in de eerste helft van de 20ste eeuw.

Afb. 24. Ongedateerde postkaarten van de Lourdesgrot – Bron: Heemkring Meerhout, foto hkmp_04251 en hkmp_04252.

Afb. 25. Ongedateerde foto van de kerk en het kerkhof – Bron: Heemkring Meerhout, foto hkmp_03474..

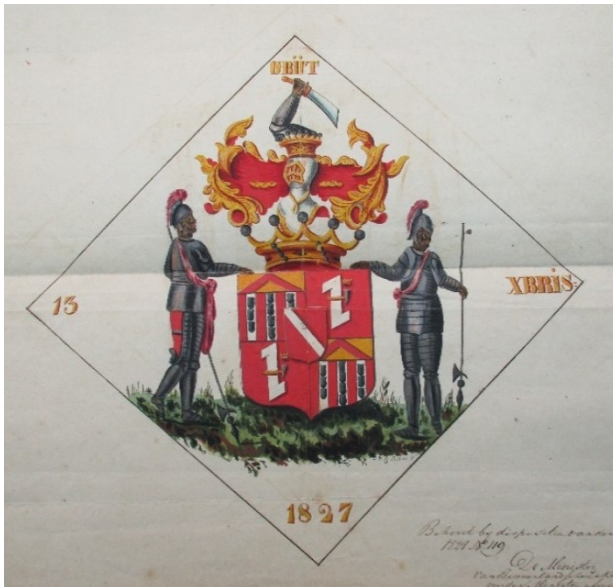
Uit het iconografisch materiaal valt onmiddellijk de grote hoeveelheid grafkruisen op. De omgeving van de grot is opgevat als een 'hof' met hoog opgroeiend gras, bezaaid met houten, gietijzeren (afb. 6), cementrustieke en (natuur)stenen kruisen. Tot ver in de 20ste eeuw bleef het houten kruis het meest populaire – maar tevens ook het meest vergankelijke – grafteken. In Meerhout is deze evolutie niet anders.

Ondanks de opkomst van de stèle vanaf de jaren 1920-1930 bleef de toepassing van houten en (kunst)stenen kruisen in Meerhout gelijke tred houden. Wegens de beperkte ruimte en omdat men het zicht op de kerk niet wilde belemmeren, werden er vanaf het laatste kwart van de 19de eeuw geen grote grafmonumenten op het kerkhof meer toegestaan (zie ook 3.8.1.). Meer nog, grote 'constructies' moesten verwijderd en vervangen worden door eenvoudige houten of ijzeren kruisen; één per overledene.²² Dit leidde tot een vrij uniforme beeld waarbij alle graftekens grosso modo even hoog zijn (afb 25).

²² EYKENS-DIERICKX I., o.c., 1991, p. 23-24 en 31-32.

2.8. Bijzondere graftekens

2.8.1. grafmonument van de familie de Roye de Wichen

Afb. 26. Tekening bij de aanvraag van 1828 om een obït in de kerk van Meerhout te mogen plaatsen – Bron: Rijksarchief Antwerpen, PAA642. Kerken en kapellen, nr. 3084.

Toen in 1884 mevr. Leontine de Menten de Horne, echtgenote van Paul de Roye de Wichen, overleed, vroeg de familie om aan het Calvariekruis een grafkelder te mogen inrichten. Zij wensten een vergunning voor 12 vierkant meter (4x3m) of anders de mogelijkheid om grafzuilen te plaatsen. Hun vraag werd echter negatief beantwoord door de gemeente. Op die plaats werden immers recent mensen begraven en bovendien was er een groot plaatstekort en wilde men het zicht op de kerk niet belemmeren. Na onderhandelingen werd een compromis gesloten: de familie kreeg een vergunning om een grafperk van zes m² (3x2m) in te richten maar wel een verbod om een grafkelder te maken. De concessie mocht slechts door 'arduline palen en ijzere ketinge' omringd worden zodat geen lijk zal gehinderd worden (afb. 27). Hiervoor zal 600 Bfr. aan de gemeente worden betaald en aan het armenbestuur en het Godshuis elk 200 Bfr.²³

Afb. 27. De vergunning van familie de Roye de Wichen omgeven door geprofileerde hardstenen paaltjes verbonden door sierlijke smeedijzere kettingen (1_A_68).

²³ EYKENS-DIERICKX I., o.c., 1991, p. 23 en 31-32.

2.5.2. Een fraai grafteken voor eeuwling Virginia Cleas in 1935

Afb. 28. Portret van Virginie Claes – Bron: CUYPERS V. en V. STEVENS, 1996, p. 82.

Virginie Claes werd geboren op 7 februari 1835 in Balen-Neet en verhuisde op zesjarige leeftijd naar Germeer in Olmen. Al vrij jong ging ze werken bij boer Schoofs in Hulsen waar ze haar man Jef Neys leerde kennen. Ze huwden in 1862 en kregen zes kinderen. Door hard werken konden ze een hoevetje uitbaten in Meerhout-Gestel waar ze zou blijven wonen tot 1919. Toen ze op 84-jarige leeftijd naar haar dochter in Meerhout-Lil verhuisde, had ze twee echtgenoten overleefd: Jef Neys en haar tweede man Jef Mondelaers die stierf in 1887.

Op 10 februari 1935 vierde Meerhout de 100ste verjaardag van Virginie Claes, beter gekend als 'moederke Claes' op een grootse en uitbundige wijze met een misviering, toespraken, een 'geschiedkundige en folkloristische stoet', veel muziek en een spetterend vuurwerk om de dag af te sluiten.²⁴

Nog geen maand later, op 2 maart 1935, overleed Virginie en kreeg ze een opmerkelijk grafmonument. Het grafteken in granito bestaat uit een getrapte stèle op een geprofileerde sokkel geflankeerd door asymmetrische pijlers waarbij de hoog oprijzende rechterpijler met opgelegd kruis een porseleinen Christusfiguur draagt. De stèle is gecombineerd met een aflopende deksteen met opgelegd kruis, gelegen in een graftuintje. Twee grote opschriftplaten in marbriet en een porseleinfoto sieren het monument. Het grafteken is opgetrokken uit gewapend beton en afgewerkt met een granito-toplaag en werd vervaardigd door J. Van Backel²⁵ uit Meerhout (marbrieten firmaplaatje). Het monument is momenteel in vervallen toestand.

Afb. 29. Het grafteken van Virginie Claes (3_H_5).

²⁴ Meerhout viert zijn honderdjarige Virginie Claes in *Meerhouts Patrimonium*, jrg 2, nr. 10, 1985, p. 4-30. De foto komt uit CUYPERS V. en V. STEVENS, *Meerhout in de 20^e eeuw*, Meerhout, 1996, p. 82.

²⁵ Vermoedelijk is dit een schrijffout en betreft het J. Van Baekel uit Meerhout.

2.5.3. Monumentaal grafteken voor de slachtoffers van de ramp in Tessenderlo in 1942

Afb. 30. Deels vernieuwd grafmonument voor de slachtoffers van de ramp in Tessenderlo in 1942 (2_D_1).

Op woensdag 29 april 1942 vond een zware ontploffing plaats in *Produits Chimiques de Tessenderloo*, afgekort PCT, waarbij niet enkel de hele fabriek maar ook de ruime omgeving volledig verwoest werd. Omdat het bedrijf vlakbij het centrum gelegen was, was de impact enorm: naast grote materiële schade vielen er 189 doden en meer dan 900 gewonden te betreuren.²⁶

Bij de ontploffingsramp kwamen ook vijf Meerhoutse inwoners om het leven waaronder vier jongens die op dat moment les volgden in het vlakbij gelegen Technisch Heilig-Hartinstituut. Eugene Steurs (°1927), Theofiel Nauelaerts (°1927), Robert Geukens (°1927),

Victor Peeters (°1920) en Alphons Huyghens (°1917) kregen een gezamenlijke laatste rustplaats aan de hoofdingang van het kerkhof. De getrapte stèle droeg centraal een bronzen reliëf met Christushoofd, drie opschriftplaten in zwarte marbriet en vijf porseleinen portretmedaillons. De palmtakken in reliëf symboliseren de overwinning op de dood. De stèle werd voorafgegaan door een graftuin met paaltjes aan de zijkanten en een bidsteen aan de voorzijde.

Vandaag zijn enkel het tuintje en de sokkel met opschrift 'eeuwige vergunning' nog oorspronkelijk. De stèle werd vervangen door een eenvoudiger betonnen exemplaar met zes opschriftplaten in marbriet

Afb. 31. Het oorspronkelijke grafmonument voor de slachtoffers van de ramp in Tessenderlo in 1942 (2_D_1) – Bron: heemkring Meerhout, foto hkmp_16188.

²⁶ [Tessenderlo Chemie - Wikipedia](#)

2.5.4. Aanleg van een ereperk voor de oud-strijders

Na de Eerste Wereldoorlog drong de Vereniging van Oud-strijders sterk aan op de aanleg van ereperk waar hun leden een eervolle laatste rustplaats zouden vinden. Dit idee werd niet door de gemeente gesteund, maar als eerbetoon kregen de oud-strijders wel een eeuwigdurende vergunning. Hoeveel slachtoffers er in Meerhout vielen tijdens de Grote Oorlog is niet meteen duidelijk. Sommige bronnen spreken van drie²⁷, andere van vijf²⁸.

Dat de aanleg van een ereperk in het begin van de jaren 1950 wel tot de prioriteiten van de gemeente behoorde, blijkt uit de eerste ontwerpen van 1952 voor de uitbreiding van het kerkhof (afb. 11). Uiteindelijk werden de plannen niet uitgevoerd omdat men opteerde om de oppervlakte van het kerkhof te verdubbelen. In het nieuwe concept kreeg het ereperk voor strijders uit beide Wereldoorlogen een ruime plaats toebedeeld in de zuidoostelijke hoek. Pas in 1960 werd een aanbesteding uitgeschreven voor het plaatsen van aangepaste graftekens. De opdracht werd toegewezen aan de Meerhoutse steenkapper Van Baekel; hij was met 1550 Bfr. per graf, 50 Bfr. goedkoper dan zijn dorpsgenoot Van De Wouwer.²⁹ De eenvoudige uniforme stèles met graftuin kregen elk een opschriftplaat in marbriet, de Belgische driekleur en een natuurstenen kruisje. De kosten voor een eventuele foto was ten last van de familie.³⁰

In 2018 kreeg het ereperk een grondige opknappbeurt waarbij de gebroken en verdwenen applicaties werden hersteld of vervangen. De gekiezelde graftuintjes verdwenen en het perk werd ingezaaid met gras.³¹ Bij het verwijderen van de tuintjes zijn jammer genoeg vele typische grafritten verdwenen.

Afb. 32. Het ereperk voor en na opwaardering in 2018 – Bron: Het Laatste Nieuws, 19 juli 2018.

²⁷ SCHELLENS M., J. MERTENS EN J. STERCKX, o.c., 2000, p. 86.

²⁸ *Merret in oorlog*, Meerhout, 2018, p. 151: Gesneuvelden studenten van Meerhout: Karel Nuyts, Jozef Leysen, Emiel Vandervoort, E.H. Frison, Adriaan Dox.

²⁹ SCHELLENS M., J. MERTENS EN J. STERCKX, o.c., 2000, p. 86.

³⁰ SCHELLENS M., J. MERTENS EN J. STERCKX, o.c., 2000, p. 87.

³¹ *Merret in oorlog*, Meerhout, 2018, p. 321.

3. INVENTARISATIE HUIDIGE TOESTAND EN TOESTANDSRAPPORT

3.1. Ligging

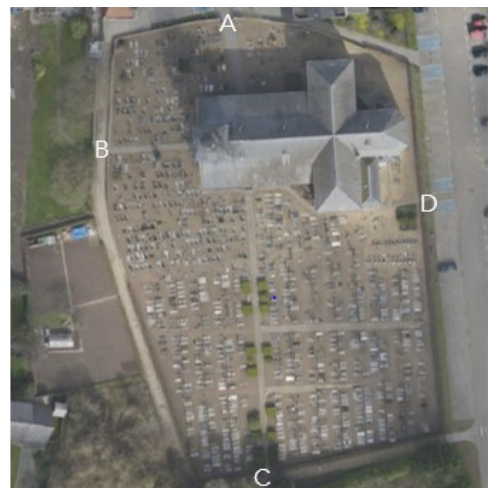
De Sint-Trudokerk met omringend kerkhof bevindt zich ten zuiden van de Markt van Meerhout. Het kerkhof strekt zich hoofdzakelijk uit aan de zuidzijde van de kerk.

3.2. Globale beschrijving

Het **quasi rechthoekige kerkhof** met inplanting van de Sint-Trudokerk in de noordoostelijke hoek, wordt aan de noord- en westzijde grotendeels afgeboord door een **bakstenen muur** – overeenkomstig het “oude kerkhof” - en aan de overige zijden door een **haag van haagbeuk** (*Carpinus betulus*).

De **hoofdingang** van het kerkhof van 1782 (A) is gesitueerd aan de zijde van de Markt, ten noorden van de kerk dus, en bestaat uit twee **hardstenen pijlers met verheven spiegels en decoratieve topbekroning** waartussen een **vernieuwd smeedijzeren spijlenhek met aflopend beloop van 1900**. De aanpalende bakstenen muren waren oorspronkelijk voorzien van verdiepte spiegels en hardstenen dekstenen maar zijn in de loop der eeuwen meerdere keren vernieuwd en afgewerkt met een bakstenen ezelsrug. De huidige kerkhofmuren ten noorden en ten westen van de ingangspoort tot aan de westelijke ingang dateren van 2011 en werden volledig heropgebouwd op een betonnen fundering.

De toegang in de as van het westportaal (B) wordt gemarkeerd door lage **bakstenen pijlers met dito dekstenen**. De **zuidelijke pijler** is met cementvoeg gerestaureerd en sluit aan bij de bakstenen muur die

vermoedelijk in 1892 werd opgetrokken. De muur met uitgesleten kalkvoegen is fraai begroeid met de muurvegetatie **muurleeuwenbek** (*Cymbalaria muralis*).

De zuidelijke toegang achteraan de uitbreiding van 1953 (C) wordt gemarkeerd door **bakstenen pijlers** onder **gebombeerde dekstenen** van **kunststeen** en korte **muurvleugels** onder **ezelsrug**.

Om een vlotte toegang vanuit de oostelijk gelegen Eikenboomlaan te verzekeren, werd een eenvoudige opening in de haag aangebracht (D).

Het grosso modo rechthoekige kerkhof wordt door een haaks padenpatroon verdeeld in een tiental ongelijke perken. De **hoofdwegen** liggen in de as van de kerkdeuren en zijn aan de noord- en westzijde belegd met **kasseien** en aan de zuidzijde met betonnen stoeptegels. Enkele haakse zijwegen zijn eveneens van dergelijke betontegels voorzien. Recent werd ten noorden van een kerk een bijkomend pad van betonklinkers aangelegd om een vlotte verbinding van de Eikenboomlaan naar de Markt mogelijk te maken. Het volledige kerkhof bestaat uit zandgrond met uitzondering van het in 2018 heraangelegde ereperk en de zone rond het koor, waar gras gezaaid werd.

3.3. Groenaanleg

Het kerkhof biedt een vrij troosteloze aanblik door de monotone zandvlakte en het gebrek aan groenelementen. Naast sporadische beplanting in individuele graftuintjes - waaronder de fraaie hortensia op het graf van Jozef Caers (2_H_1) - wordt de groenaanleg enkel verzorgd door de deels omringende haag (*Carpinus betulus*) en de massieven van

laurierkers (*Prunus laurocerasus*) naast de zuidelijke toegangsweg. Bij de opwaardering van het oud-strijdersperk in 2018 werden de individuele gekiezelde graftuintjes vervangen door een grasperk. De beperkte graszone rond het koor dateert van 2021.

3.4. Kenmerken van de graftekens

3.4.1. Chronologie

Op het kerkhof werden 883 graftekens opgetekend waarvan 109 graven niet werden weerhouden omwille van de slechte bouwfysische toestand of omdat ze geen erfgoedwaarde bezitten. Op enkele uitzonderingen na, dateren de graftekens allemaal uit de beperkte periode 1940 tot 1978, het jaar waarin de nieuwe begraafplaats aan de Lieve Vrouweg werd geopend. Er zijn slechts 7 graftekens uit het laatste kwart van de 19de eeuw bewaard, 14 graftekens uit de periode 1900-1929 en 40 graftekens uit de jaren 1930.

Perk 1 is in de loop der eeuwen grotendeels geruimd en wordt hoofdzakelijk ingenomen door graftekens uit de jaren 1940. De perken 2 en 3 bevatten graftekens uit alle hierboven vermelde periodes met de nadruk op de jaren 1940 en 1950. Het noordelijke deel van perk 5 dat oorspronkelijk tot het oude kerkhof behoorde, wordt ingenomen door graven uit de late jaren 1940 waarvan een deel geruimd werd in 1975-1976, het zuidelijke deel in de uitbreiding bevat vooral graven uit jaren 1958-1959. Ook in perk 6 is de (afgeronde) scheidingslijn tussen het oude kerkhof en de uitbreiding nog duidelijk merkbaar. Het oudste deel kent een gevarieerde tijdsspanne – zowel voor de volwassenen- als kindergraven -, terwijl de uitbreiding wordt ingenomen door een duidelijk afgelijnd blok uit de jaren 1957-1958, een blok uit de jaren 1971-1975 en een kinderperk met graftekens van 1957, 1960 tot 1969 en 1970 tot 1976.

De perken 4, 7, 8 en 9 met graftekens uit de jaren 1960 en 1970 zijn duidelijk soberder van opzet en worden gedomineerd door lage gestandaardiseerde stèles.

3.4.2. Voorkomende typologieën

De graftekens in Meerhout geven een mooi beeld van het funeraire erfgoed aanwezig op een plattelandskerkhof binnen het beperkte tijdsbestek van 1940 tot 1978. De meest voorkomende types zijn **stèles** en **grafkruisen** gecombineerd met **zerken**, **graftuintjes**, **aarden bedjes** en **sarcofagen**. Ze worden hier en daar afgewisseld met eenvoudige (verhoogde) **zerken** en **sarcofagen** waardoor vooral het beeld op het 'oude kerkhof' zeer gevarieerd is. Tevens bevat het kerkhof opvallend veel eenvoudige **grafperken** afgeboord door **hardstenen of betonnen paaltjes** die met elkaar verbonden zijn door **kettingen** of **relingen**; al dan niet gecombineerd met **boordstenen**.

Kruisen

Het merendeel van de oudste graftekens uit de periode 1891-1929 zijn hardstenen **lelie- of klaverblad-kruisen**, soms op een stèle (1_A_50, 1_A_50bis en 1_A_69), waarvan een aantal worden voorafgegaan door een graftuintje, afgeboord door hardstenen paaltjes met gietijzeren kettingen (2_I_13, 3_D_9, 2_D_14 en 5_H_6); maar ook als bekroning op een cippe (3_H_8) of een graftombe (2_D_3, 2_D_4).

Dergelijke grafkruisen – overgeleverd uit de 19de eeuw – blijven doorleven tot het midden van de 20ste eeuw, maar zouden vanaf de Tweede Wereldoorlog stilaan verdrongen worden door meer eenvoudige grafkruisen die zowel in hardsteen als in kunststeen en beton te verkrijgen waren. De meest voorkomende vormen hierin zijn het **lelievormige grafkruis** vanaf de jaren 1930, het **Griekse kruis** vanaf het midden van de 20ste eeuw en het volplastische **Keltische kruis** dat vooral in jaren 1960-1970 zeer populair was.

Parallel met de stenen kruisen bleef ook het gebruik van houten grafkruisen voor de gewone Meerhoutenaren in voege. De houten kruisen waren hoofdzakelijk opgevat als een **combinatie van een gestyleerd Keltisch kruis met leliekruis**, waarbij de drie puntvormige "blaadjes" aan de kruisarmen verwijzen naar de Heilige Drievuldigheid. Van dit eertijds veelvuldig voorkomend type zijn slechts 7 voorbeelden bewaard, waarvan het oudste uit 1944 (1_A_57) en het jongste uit 1972 (6_E_11) dateert (2_E_4, 2_L_16,

3_G_18, 3_I_26 en 7_D_7). Verder zijn nog een **Grieks kruis** (5_L_4), een **kruis van Lotharingen** voor de zusters van het Heilig Graf (6_Z), en enkele **Latijnse kruisen** (1_C_4, 3_M_21, 5_A_5, 6_G_16 en 6_H_13) terug te vinden.

Klaverbladkruis (3_D_9)

Leliekruis (2_H_5)

Grieks kruis (5_J_2)

Keltisch kruis (4_D_2)

Gecombineerd Keltisch-leliekruis (1_A_57)

Lotharingskruis (perk Z)

Latijns kruis (6_G_16)

Het algemene beeld van het kerkhof van Meerhout wordt vandaag onmiskenbaar gedomineerd door de grote hoeveelheid **lelievormige grafkruisen** in gewapend beton, afgewerkt met cimorné. In totaal zijn er een 70-tal terug te vinden. De in serie geproduceerde kruisen konden door de nabestaanden geïndividualiseerd worden door de keuze van afwerkingslaag (kleur van de cimorné) en decoratieve applicaties (materiaal ingelegde kruisen, Christusmedaillon, fotokeramiek, ...). Daarnaast kon men het grafkruis combineren met een volledige zerk, met een zerk met rond of rechthoekig plantvak of met een graftuin. Het eerste lelievormige grafkruis met cimorné dateert van 1933 maar werd pas bijzonder populair na de Tweede Wereldoorlog om uiteindelijk in aantal af te nemen omstreeks het midden van de jaren 1960.

Stèles

Vanaf het eerste kwart van de 20ste eeuw worden de volplastische hardstenen grafkruisen geleidelijk aan vervangen door “plaatvormige” stèles. Er zijn duidelijk twee types te onderscheiden. Enerzijds de decoratief uitgewerkte, vrij hoge stèles die vaak voorzien zijn van (hoge) flankerende pijlers die een plantenbakje afbakenen en de lage stèles in allerlei vormen en gehamerde uitvoering, vaak gevat tussen pijlers of vleugelstukken of vergezeld van een volplastisch kruis.

Beide types zijn in een zeer groot gevarieerd aanbod aanwezig en illustreren op een treffende wijze de intrede van het gestandaardiseerde type in de grafkunst. De oudste **stèles** op het kerkhof dateren van 1929 (6_I_1 en 6_I_2).

Hoge stèle met
plantenbakje (6_I_2)

Hoge stèle met
plantenbakje (2_J_11)

Lage gehamerde stèle
(8_B_07)

Lage stèle met
volplastisch kruis (8_E_3)

Obelisk

Er zijn slechts 4 **obelisk** aangetroffen, alle in de context van kindergraven (1_B_?, 5_F_8a, 6_e_8 en 6_e_20).

Afgeknakte zuil

Twee kindergraven hebben een **afgeknotte zuil** als symbool voor het veel te vroeg afgebroken leven (3_N_5 van 1895 en 6_I_5 van 1929). Beide behoren tot de oudste graftekens op het kerkhof.

Obelisk (5 F a8)

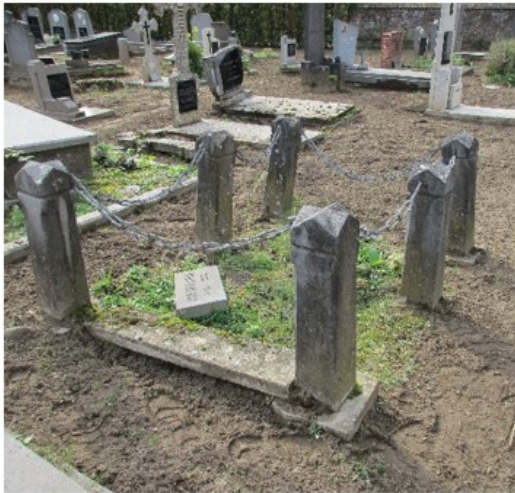

Gebroken zuil (6_I_5)

Afgebakende grafperken

Op het kerkhof in Meerhout zijn er opvallend veel **grafperken** aanwezig zonder grafkruis of stèle. Hierin zijn een drietal types te onderscheiden:

- grafperken omzoomd door **boordstenen**;
- grafperken omzoomd door **paaltjes** die met elkaar zijn verbonden door bronzen of betonnen relingen of sierlijk uitgevoerde kettingen in smeedijzer of zamac. In een aantal gevallen zijn er ook boordstenen aanwezig;
- **kubusvormige** grafperken: een ont dubbelde kader gescheiden door paaltjes.

Grafperk met paaltjes en zamac-ketting
(3_K_13-14)

Grafperk met bronzen
relingen (5_F_a8)

kubusvormig grafperk
(6_E_3)

Graftuintjes en aarden bedjes

Hoewel het gebruik van **graftuintjes** en **aarden bedjes** vaak een manier was om de kosten te drukken, duidt het gebruik anderzijds ook op een grote betrokken- en verbondenheid tussen de familie en de betreunde overledene. De tuintjes en aarden bedjes vergden immers regelmatig onderhoud.

Graftuintjes komen zowel voor bij zerken en kruisen terwijl het aarden bedje vooral in combinatie met een kruis gebruikt werd.

Vandaag zijn de meeste graftuintjes niet meer onderhouden en opgevuld met kiezelsteentjes of (beton)tegels of werden ze afgedekt met een zerk. Ook het typische funeraire gebruik van de aarden bedjes die elk jaar in november door de familieleden werden heraangelegd en voorzien van een kruis in wit zand of witte kiezelstenen, is volledig verdwenen.

Smeedijzeren grafkruis in
het kinderperk (6_d_12).

Herstellen van de aarden bedjes op het kerkhof van Pellenberg – Bron: HAVERMANS A-M,
Naar een geïntegreerde visie op het kerkhof van Pellenberg, 2013, p. 62 en 64.

3.4.3. Voorkomende materialen

Op het kerkhof zijn 14 **houten** kruisen terug te vinden; dit onder de vorm van een Grieks kruis (1), een kruis van Lotharingen voor de zusters van het Heilig Graf (1), een Latijnse kruis (5) en de combinatie van een Keltisch kruis met gepunt leliekruis (7). De opschriften zijn meestal uit het hout gesneden maar kunnen ook rechtstreeks op het kruis of op bordjes geschilderd zijn. Eén kruis heeft opgelegde letters.

Hoewel uit iconografisch materiaal blijkt dat er **gietijzeren** kruisen op het kerkhof aanwezig waren (afb. 5), zijn er geen voorbeelden overgeleverd. Er is wel één, delicaat met rozen versierd **smeedijzeren** kinderkruis (6_d_12) en één smeedijzeren kruis met lielevormige uiteinden en een gekruisigde Christus op het herdenkingsmonument voor de slachtoffers van de boerenkrijg (2_B_19). Daarnaast zijn er twee ijzeren kruisen onder 'dakje' (3_K_1 en 5_K_9).

ijzeren kruis onder 'dakje'(3_K_1).

Het meest gebruikte materiaal in Meerhout is **blauwe hardsteen**. Daarnaast bestaat er een significant grote groep van graftekens uit **gegoten kunststeen en beton**³², al dan niet verstevigd met een **gewapende kern**. Ook de combinatie van hardsteen en kunststeen binnen één grafteken komt voor.

Bij het gebruik van **kunststeen** wordt vooral het nabootsen van blauwe hardsteen beoogd maar er zijn ook enkele fraaie voorbeelden van graftekens afgewerkt in **granito**. Minstens één voorbeeld toont aan dat er ook gebruik werd gemaakt van **similipleister** waarbij een imitatie natuursteenpleister op een betonnen of bakstenen kern wordt aangebracht (3_C_8). Het is vaak bijzonder moeilijk om in situ het verschil te zien tussen natuursteen, kunststeen, simili-pierre en similipleister. Door de toevoeging van mica's, natuursteengranulaten of gemalen natuursteenpoeder in de mortelrecepturen hebben ze een sterk corresponderend uiterlijk³³.

Kunststeen (3_G_13).

Granito (3_K_17).

kunststeen en simili-pierre (3_C_8)

kunststeen en hardsteen (3_D_8)

Slechts twee voorbeelden van **beton- of cementrustiek** bleven bewaard. De vier, met klimopranken versierde, boomstammen rond het monument van de boerenkrijg (2_B_19) en het fraaie boomkruis met

³² SCHROYEN H., *Door de mens ontwikkelde 'natuursteen': simili-pierre en kunststeen. Hun geschiedenis, recepturen en restauratie richtlijnen* (Handleidingen Agentschap Onroerend Erfgoed, nr. 25), Brussel, 2021, p. 17: Beton en kunststeen bestaan beide uit een samenstelling van cement, aggregaten, pigmenten en water. Kunststeen onderscheidt zich echter door de toevoeging van (natuursteen)aggregaat dat de kleur en de textuur van natuursteen imiteert. Ook de uitvoeringstechniek om het oppervlak te bewerken verschilt, net zoals de verhoudingen tussen aggregaat en bindmiddel.

³³ SCHROYEN H., *Door de mens ontwikkelde 'natuursteen': simili-pierre en kunststeen. Hun geschiedenis, recepturen en restauratie richtlijnen* (Handleidingen Agentschap Onroerend Erfgoed, nr. 25), Brussel, 2021, p. 48.

centraal medaillon (5_H_5), respectievelijk daterend van 1898 en 1947. Ze vertegenwoordigen een bijzonder populaire techniek die haar ontstaan kende in de tweede helft van de 19de eeuw in de tuinarchitectuur en volop werd toegepast in funeraire context vanaf het laatste kwart van de 19de eeuw en de eerste decennia van de 20ste eeuw.

De meeste **betonnen** graftekens kregen een decoratieve afwerkingslaag. Zo is de grote groep van betonnen leliekruisen afgewerkt met **cimorné**, een techniek ontwikkeld in het interbellum waarbij gekleurde opaalglasfragmenten in natte cementmortel worden "gesmeten" en aangeduwd met een pleisterspaan.³⁴

Betonrustiek (5_H_5)

Details van de cimorné op het kruis en de zerk (3_A_11)

Combinatie van hardsteen en graniet (1_A_66)

Vanaf het interbellum komt **graniet** sterk op als geliefd materiaal in de grafkunst. Aanvankelijk slechts voor bepaalde onderdelen, zoals een deksteen, een stèle of een opgelegd kruis, maar vrij snel ook voor volledige graftekens. Beide gebruiken komen in Meerhout voor vanaf het tweede kwart van de 20ste eeuw en blijven naast elkaar bestaan tot de sluiting van het kerkhof in 1978. Het oudst bewaarde voorbeeld van een hardstenen grafteken gecombineerd met graniet is een grafteken van 1944 (1_A_66). Het is meteen ook het meest kleurrijke voorbeeld op het kerkhof dat verder opvalt door de fraaie bronzen applicaties en monumentale vazen met faiencebloemen. Het oudst bewaarde grafteken dat volledig uit graniet is opgetrokken is van het sarcofaagtype en dateert van 1957 (6_G_20).

Hoewel het gebruik van **witte marmer** voor opschriftplaten reeds in de 19de eeuw gangbaar was, wordt het materiaal pas vanaf de jaren 1960 gebruikt voor het vervaardigen van volledige graftekens. In Meerhout zijn vier graven van witte marmer bewaard (4_D_8, 6_H_6, 8_B_1 en 9_M_10).

³⁴ [cimorné \(joostdevree.nl\)](http://joostdevree.nl)

3.4.4. Decoratieve elementen

Bronzen applicaties

Een groot aantal graftekens zijn gedecoreerd met bronzen sierelementen. Deze kwalitatief hoogstaande serieproducten konden naar eigen smaak gekozen en verwerkt worden in het grafteken van de dierbare overledene. De bronzen reliëfs, waarvan de typische Christusmedaillons het meest gekend zijn en in Meerhout 28 keer voorkomen, kende een grote afname vanaf het interbellum en leefden door tot in de jaren 1970. Hoewel het oudste voorbeeld in Meerhout van 1934 dateert, werd het gros van de bronzen applicaties in het derde kwart van de 20ste eeuw toegepast.

Pagina uit de catalogus van handelaar Marcel Choux met bronzen van beeldhouwer Sylvain Norga (1892-1968), Brussel, 1939 – Bron: HAVERMANS A.-M.: [Eeklo - stedelijke begraafplaats / Plannen / Onroerend Erfgoed](#), p. 98.

Bronzen Christushoofd uit de catalogus van Choux op het grafteken van Anna Wouters (3_A_13), rechts onder gesigneerd P. Norga

De meeste bronzen applicaties die in Meerhout zijn aangetroffen, zijn gegoten naar modellen van Sylvain Norga (1892-1968). Als beeldhouwer speelde hij in op de grote behoefte aan betaalbare en duurzame decoraties voor graftekens. Zijn bronzen grafdecoraties bleken commercieel een groot succes en waren in allerlei vormen te verkrijgen, zoals Christushoofden, kruisen, kransen, palmtakken, vazen en religieuze taferelen, de 'echtelijke handdruk', ..., maar ook als volplastische treurfiguren. In de jaren 1930 verkocht S. Norga zijn atelier mét een aantal modellen aan handelaar Marcel Choux, die diverse catalogi uitgaf om de bronzen sculpturen te promoten. Ook zijn broer Pascal Norga (1900-1974) verkreeg enkele modellen en bleef met samen met zijn zonen en kleinzonen actief tot de jaren 1960.³⁵

Drie grote bronzen reliëfs in Meerhout dragen het signatuur van ontwerper Sylvain Norga: een rondboogvormig reliëf van een treurende engel van 1938 dat deel uitmaakt van het enige art-nouveau-getinte grafteken op het kerkhof (3_D_12), een reliëf van een gekruisigde Christus van 1951 (3_H_18) en een gekruisigde Christus aanbeden door engelen van 1955 (2_D_9). Nagenoeg alle 28 bronzen Christusmedaillons zijn afkomstig uit het bronsatelier van zijn broer Pascal Norga en zijn gesigneerd. Het kleine bronzen reliëf van de gekruisigde Christus (1_A_66), het reliëf van de gestorven Christus met Maria en Johannes (4_F_4) en de bronzen urne versierd met verfijnde rozen (1_A_34), dragen geen naam. Daarnaast zijn twee stèles versierd met een buste van Maria (4_B_11 en 8_B_1) en twee met bronzen handen (3_J_4 en 8_E_15). De bronzen handen komen ook één keer voor als grafgift bij een oud-strijdersgraf (9bis_D_16).

³⁵ HAVERMANS A.-M.: [Eeklo - stedelijke begraafplaats / Plannen / Onroerend Erfgoed](#), 98-99.

Hetzelfde oud-strijdersgraf bezit ook een vuurkruis, een Belgische militaire onderscheiding die werd toegekend aan iedereen die zich tijdens de Eerste Wereldoorlog minstens 32 maanden aan het front had bevonden, en is net als de drie andere voorbeelden 'A. Rombaut' gesigneerd (2_D_11, 2_D_9 en 3_I_25). Bij de kindergraven zijn twee grafjes versierd met een gevleugeld engelenhoofdje (6_a_1 en 6_b_7).

Bronzen decoraties van S. Norga (3_D_12)

Bronzen reliëf van S. Norga (2_D_9)

Bronzen urne (1_A_34)

Bronzen hoofd van Maria (4_B_11)

Bronzen vuurkruis en bronzen handen respectievelijk gesigneerd door van A. Rombaut en S. Norga (9bis_D_16)

Porseleinen applicaties

Weinig gekend is dat een groot aantal bronzen reliëfs van Sylvain Norga die in de catalogi van Marcel Choux staan, ook in porselein of in aardewerk werden geproduceerd. Zeer veel van deze porseleinen sierelementen, vaak met goud opgehoogd, zijn in grote getalen terug te vinden op de begraafplaats van Meerhout.

Zowat 1/3 van de ca. 775 geïnventariseerde graftekens zijn voorzien van een porseleinen applicatie, wat best veel is. Het algemene beeld van het kerkhof wordt dan ook sterk bepaald door dit materiaal. Het leeuwenaandeel van de porseleinen applicaties wordt ingenomen door een voorstelling van Christus. Meestal in medaillonvorm – van de ca. 230 exemplaren zijn er nog een 200-tal in goede staat – of als buste al dan niet vergezeld van het kruis op de achtergrond (17). De gekruisigde Christus komt slechts eenmaal voor (6_B_1) en het crucifix slechts driemaal (2_B_13, 3_K_17 en 9_A_1). Als grafgift komen de in elkaar verstrengelde handen voor (7_C_4), vlammen als symbool van het eeuwige leven (2_E_9, 3_A_18, 3_B_6, 3_H_19, 3_H_20, 3_D_8 en 6_E_8) en engeltjes op de kindergraven (18).

De oudste voorbeelden van het gebruik van porselein zijn een engeltje van 1929 (3_M_18), een Christusmedaillon van 1932 (3_L_22) en een tweekleurige crucifix op een art-deco-getint, granito grafteken van 1932 (3_K_17).

Slechts twee porseleinen Christushoofden zijn gesigneerd. Zo draagt het Christushoofd op het grafteken 2_H_14 de naam van beeldhouwer M. Fiorucci: het signatuur op de buste van Christus met kruis van grafteken 5_H_5 is onleesbaar.

Christusmedaillon en vlammen (3_H_19)

Christus met kruis (8_E_1)

Gekruisigde Christus (6_B_1)

Gekruisigde Christus van M. Fiorucci (2_H_14)

crucifix (2_B_13)

Engeltje (3_M_18)

Porseleinen handen (7_C_4)

Diverse leveranciers leverden dit ruim gamma aan vorstbestendig porselein, dat zeer gevarieerd was naar vorm, voorstelling en afmetingen. Sterk verspreid waren de stukken van de Luikse firma Téco die in 1920 werd opgericht door ingenieur Franz Theunissen als S.A. Appareillage Théco en gevestigd was in de Statiestraat 29 in Bois-De-Breux (Luik). De 'h' van Théco is in de jaren 1930 uit de benaming verdwenen. Diverse kunstenaars leverden ontwerpen aan Téco maar slechts in zeldzame gevallen is een porseleinen stuk gesigneerd met de naam van de beeldhouwer. De stempel van Téco bevindt zich meestal aan de achterzijde, gevolgd door een catalogusnummer'.³⁶ In Meerhout is de naam terug gevonden op twee afgevalen Christusmedaillons: het medaillon van het cimorné-kruis 5_M_4 en het grafteken 5_J_12 (niet weerhouden wegens te sterk beschadigd).

³⁶ HAVERMANS A.-M.: [Eeklo - stedelijke begraafplaats | Plannen | Onroerend Erfgoed](#), p. 100.

Reliëfs in steen of beton

Stenen reliëf (5_D_10)

Vaak stonden de reliëfs van S. Norga ook model voor het vervaardigen van reliëfs in steen of beton in serieproductie. Het is echter niet duidelijk of dit gebeurde met toestemming van Sylvain Norga of Marcel Choux³⁷.

Het kerkhof herbergt slechts één stenen reliëf van 1959 met de voorstelling van Christus met kruis (5_D_10).

Portretfoto's

Een hoog aantal graftekens draagt één of meerdere foto's op porselein. In totaal komen 90 porseleinfoto's voor op 86 graftekens en 10 porseleinfoto's op een houder als grafgift. Ze komen overwegend voor in ovale vorm, maar ook rechthoekige formaten zijn aanwezig, en zijn meestal afgewerkt met een gouden of zilveren boordje. Een aantal foto's zijn gesigneerd met de naam van de steenkapper/grafmaker. Er zijn geen voorbeelden teruggevonden met de naam van de fotograaf en/of fotostudio.

Het oudste voorbeeld van fotokeramiek is het portret van jongeling Gebuers overleden in 1902 (1_A_51). Het gebruik van dergelijke portretten zal doorleven tot de jaren 1970, maar krijgt vanaf de Tweede Wereldoorlog concurrentie van portretten in kunststof. Er zijn 41 kunststoffoto's op 38 graftekens teruggevonden en 34 kunststoffoto's op een houder als grafgift. De meeste van deze portretten zijn onder invloed van UV-licht sterk verkleurd.

Keramiefoto van 1902
(1_A_51)

gesigneerde keramiefoto:
'Verhoeven – Geel'
(3_L_22)

Rechthoekig model van
keramiefoto's (3_L_23)

Gesigneerde
kunststoffoto: Heylen - Mol
(1_A_51)

³⁷ HAVERMANS A.-M.: [Eeklo - stedelijke begraafplaats | Plannen | Onroerend Erfgoed](#), p. 101.

3.4.5. Opschriftplaten

Aanvankelijk werden opschriften rechtstreeks in de grafsteen gekapt. Vanaf de 19de eeuw komen opschriftplaten in witte marmer voor die vanaf 1900 stilaan verdrongen werden door platen in marbriet (opaakglas, marmorite).

In Meerhout zijn een 18-tal marmerplaten te vinden die dateren van tussen 1923 (2_E_20) en 1976. Het merendeel van de graftekens is echter voorzien van een zwarte marbrietplaat.

Opschriftplaat in witte marmer (2_E_20)

3.4.6. Grafgiften

Vele graven zijn voorzien van een grafgift. Het zijn persoonlijke en tastbare aandenkens die door de nabestaanden op het graf worden gelegd, zoals gedenkplaatjes in witte of zwarte marbriet - vaak met een gestandaardiseerd opschrift -, fotokeramiek, kruisen of bloemenkransen in faience, witte porseleinen beeldjes, opengeslagen boeken met een tekst, enz. Deze memorabilia maken onlosmakelijk deel uit van het graf en vragen door hun kwetsbaarheid extra aandacht voor behoud.

Het meest voorkomend in Meerhout zijn de votiefplaatjes in marbriet, natuursteen en kunststof; opengeslagen boeken in porselein of marbriet, porseleinen engeltjes en vogeltjes op de kindergraven en verschillende bloemendecoraties in faience. Er is één grafgift in terracotta in het grafperk van de familie Goursky – De Coninck. Het terracotta reliëf van een hurkende, wenende vrouw draagt in de rechterbovenhoek de naam M. Laura (?).

De grafgiften in gekleurde faience komen voor als bloemenkruisen, bloemenkransen, bloemenmandjes en individuele roosjes en zijn meestal aan de achterzijde voorzien van een firmastempel en een serienummer. Op het kerkhof werden 14 grafgiften in faience van de firma "Foubert et Fils" terug gevonden. De firma werd in 1856 opgericht in Béthune bij Lille, en is nog steeds actief.

Naast een aantal onleesbare stempels werd ook het merkteken "F T" en "H.M." gedetecteerd. Hierover werden geen echter bijkomende gegevens gevonden.

Keltisch kruis met graftuintje voorzien van allerlei grafgiften: een marbrieten votiefplaatje, een keramiekfoto op houder en een faience bloemenkruis van de firma Foubert et Fils uit Béthune (4_D_2)

3.4.7. Uitvoerders van de graftekens

Binnen de geselecteerde graftekens werden volgende uitvoerders teruggevonden aan de hand van inscripties of firmaplaatjes in brons, marbriet of aluminium:

C. Van Dyck - Ven, Balen-Neet (1)
 F. Lemmes, Herentals (1)
 Fabbian – Mol (1)
 Fabbian en zonen P.B.V.A. – Mol (2)
 Vincent Heylen – Mol (6)
 F. V. D. Wouwer (2)
 Fr. Vandewouwer, Weversberg - Meerhout (5)
 Vandewouwer – Meerhout (23)
 Frans Van Looy – Wijnegem (1)
 G. Van Dyck en Zn. – Balen (1)
 Gebr. Jannes – Oostham (1)
 J. Devis – Geel (1)
 J. Van Baekel – Meerhout (1)
 J. Van Baekel en Celen -Meerhout (3)
 J. Van Baekel en Zn – Meerhout (88)
 Mvrw J. Van Baekel – Wouters (2)
 Jos. Cuyvers - Geel (1)
 Juchtmans – Diest (14)
 Juchtmans - Dox – Diest (1)
 L. Juchtmans – Diest (22)
 Kempenland P.v.b.a. – Eindhout (6)
 Maurice Van Meeuwen – Testelt (2)
 Michotte (1)
 Molbouw p.V.B.A - Mol (1)
 N.V. Renier en Zonen – Aarschot (1)
 P.V.B.A. Das – Molenstede (1)
 R. Baldewijns – Tessenderlo (1)
 Raemaekers (?) – Geel (1)
 Raymond Jacobs-Theys - Meerhout / Tessenderlo (7)
 Verhoeven , Geel (1)
 Zerco - Ezaart Mol (17)
 ? Uters – Meerhout (1)

3.5. Bijzondere gehelen

3.5.1. Het oud-strijdersperk

Het ereperk voor de oud-strijders van de Eerste en de Tweede Wereldoorlog is gelegen in de zuidoostelijke hoek van het kerkhof en wordt gevormd door zes rijen van elf tot veertien rug aan rug geplaatste stèles in een grasperk. De uniforme gehamerde stèles met afgeschuinde hoeken zijn vervaardigd uit blauwe hardsteen en worden getypeerd door een zwarte marbrieten opschriftplaat, een Grieks kruisje in graniet, een keramiekfoto en een schildje met de Belgische driekleur. Uitvoerder van de stèles was steenkapper J. Van Baekel.

Het stenen altaar tegen de zuidelijke haag draagt een witte marbrietplaat met opgelegd kruis en de data '1914-1918 / 1940-1945'.

Ereperk 9bis

3.5.2. De kinderperken

Ligging

Op het kerkhof van Meerhout werden doorheen de tijd verschillende kinderperken aangelegd. De kinderperken bezijden de noordelijke transeptarm (1_B) en ten zuiden van het koor (1_C) herbergden hoofdzakelijk graftekens uit de jaren 1940 maar zijn nagenoeg volledig geruimd.

Perk 1_B

Perk 1_C

De kindergraven aan de zuidzijde van perk 3 grensden oorspronkelijk aan de bakstenen omheiningsmuur van het "oude kerkhof". Hiervan resten nog 14 grafjes, waaronder een zeldzaam laat 19de-eeuws exemplaar uitgevoerd als een afgeknakte zuil (3_N_5), vijf graftekens uit de jaren 1930 en acht uit de jaren 1940.

Rij 3_M en 3_N.

Graftekens 3_N_25, 3_N_26 en 3_N_27.

Het grootste kinderperk bevindt zich in perk 6 en is opgesplitst in twee delen. Het meest noordelijke deel bevond zich op het oude kerkhof waar de kerkhofmuur rond het zuidelijke transept draaide en bewaart in verspreide orde nog dertien graftekens van 1934 tot 1956. Het aanpalende tweede kinderperk is een meer afgebakend geheel van vier rijen aaneengesloten graftekens, daterend van 1957 tot 1976.

Met uitzondering van perk 9 zijn er overal op het kerkhof nog sporadisch kindergraven terug te vinden.

Perk 6: verspreide kindergraven op het 'oude kerkhof'.

Perk 6: kindergraven op het 'nieuwe kerkhof'.

Typologie

Stilistisch en typologisch vormen de kinder- of engelengraven mini-versies van de graven voor volwassenen en zijn ze hoofdzakelijk van het stèle-met-zerk-type waarbij de meeste zerken voorzien zijn van een plantvak. Stèles met graftuintje zijn eerder zeldzaam (6), zoals ook de houten kruisen (2), de smeedijzeren kruisen (1), de betonnen kruisen met cimorné (1 met ingelegd wit hart afgelijnd door zwarte marbrietsteentjes) en de obelisk (4)³⁸. Uniek en afwijkend van typologie zijn de twee afgebroken zuilen van 1895 en 1929 die meteen ook de oudste kindergraven zijn op het kerkhof.

³⁸ Drie obelisk in perk 1_B zijn niet weerhouden wegens te sterk vervallen.

De kindergraven vertonen een staalkaart aan materialen en zijn onder meer vervaardigd uit blauwe hardsteen, kunststeen, beton, graniet, smeedijzer en hout. Applicaties zoals keramiekfoto's en porseleinen engelenbeeldjes zijn het meest voorkomend, maar er is ook een porseleinen vogeltje en twee bronzen gevleugelde engeltje aanwezig.

Obelisk met opschriftplaat in zwarte marbriet, versierd met een ingelegd kruis in wit-zwarte mozaïeksteentjes en een porseleinen engeltje (6_e_8).

3.5.3. Het kloosterperk

Het kloosterperk is opgevat als een ruime graftuin omzoomd door een laag smeedijzeren hekwerk, deels vernieuwd aan de noordzijde. Aan de oostzijde van het perk staat een groot houten kruis van Lotharingen, verwijzend naar de kloosterorde van het Heilig Graf, bedekt met aluminium naamplaatjes van de overleden zusters. Enkele stronken verwijzen naar de verdwenen bomen (taxus, coniferen?) die het perk sierden.

Kloosterperk (6_Z)

3.6. Het monument voor de slachtoffers van de Boerenkrijg

Het in 1898 opgerichte herdenkingsmonument voor de slachtoffers van de boerenkrijg (1798) in de noordwestelijke hoek van perk 2, bestaat momenteel uit een kruisheuvel van puin waarop een smeedijzeren kruis met lelievormige uiteinden en een gekruisigde Christus (2_B_19). Twee van de vier rustieke boomstronken met klimopmotief zijn omgevallen en de verbindende kettingen zijn verdwenen.

Verwaarloosd en vervallen Boerenkrijgmonument (2_B_19)

4. ERFGOEDWAARDEN

Het Koninklijk besluit dat het kerkhof als landschap beschermd op 11 juni 1976 duidt geen erfgoedwaarden aan.

Volgende waarden werden gedetecteerd tijdens het historisch-archivalisch onderzoek:

4.1. De historische waarde van het kerkhof

Het kerkhof rond de Sint-Trudokerk is een representatief voorbeeld van een Kempisch plattelandskerkhof dat niet alleen de historische omkadering van de kerk vormt maar er ook typologisch en contextueel mee verbonden is.

De geschiedenis van de kerksite gaat minstens terug tot het begin van de 12de eeuw. Een eeuw na de grote dorpsbrand van 1679 werd een nieuwe, veel grotere kerk opgetrokken (1776). Gelijktijdig werd het kerkhof afgesloten met een nieuwe bakstenen kerkhofmuur met een classicistische toegangspoort tussen hardstenen pijlers (1782) aan de zijde van de Markt. De eerste westelijke uitbreiding van het kerkhof in 1892 kreeg een bakstenen muur, de tweede zuidelijke uitbreiding in 1953 een omringende haag.

Door het samen voorkomen van de parochiekerk met omheind kerkhof, toegankelijke via een classicistische toegangspoort, bezit dit opmerkelijk geheel een hoge ensemblewaarde en heeft het een grote contextwaarde binnen de dorpskern van Meerhout.

Het eeuwenoude gebruik om doden omheen de kerk, te midden van de dorpskern te begraven, is een gewoonte die vooral in kleine gemeenschappen zeer lang bleef doorleven, en dit ondanks de wetgevingen van 1784 en 1804 die gemeentes verplichtten om begraafplaatsen buiten de woonkernen op te richten. Het kerkhof van de Sint-Trudoparochie is bijgevolg een representatief voorbeeld van hoe kleinere dorpen zich aan die verplichting bleven onttrekken tot ver in de 20ste eeuw. Het zal immers tot 1978 duren voor een nieuwe begraafplaats geopend werd.

4.2. De artistieke waarde van het kerkhof

De graftekens in Meerhout geven een mooi beeld van het funeraire erfgoed aanwezig op een plattelandskerkhof en dit binnen het beperkte tijdsbestek van 1940 tot 1978. De meest voorkomende types zijn stèles en grafkruisen gecombineerd met zerken, graftuintjes, aarden bedjes en sarcofagen. Ze worden hier en daar afgewisseld met eenvoudige (verhoogde) zerken en sarcofagen waardoor vooral het beeld op het 'oude kerkhof' zeer gevarieerd is. Tevens bevat het kerkhof opvallend veel eenvoudige grafperken afgeboord door stenen paaltjes die met elkaar verbonden zijn door kettingen of relingen; al dan niet gecombineerd met boordstenen. De graftekens zijn uitgevoerd in de voor die periode typische materialen zoals hardsteen, kunststeen - waaronder enkele mooie granito-graven - en beton, waarbij de 70 betonnen leliekruisen afgewerkt met cimorné het algemene beeld op het kerkhof

sterk bepalen. Het kerkhof wordt gekenmerkt door een overheersende aanwezigheid van porseleinen applicaties, maar ook bronzen reliëfs en keramische portretfoto's komen veelvuldig voor.

Daarnaast bewaart het kerkhof nog enkele laat 19de-eeuwse en vroeg 20ste-eeuwse graftekens als laatste restanten van de grafcultuur voor de Tweede Wereldoorlog.

Het herdenkingsmonument voor de gesneuvelden van de Boerenkrijg in 1898 opgericht naar aanleiding van het eeuwfeest is mooi voorbeeld van een kruisheuvel met smeedijzeren kruis omgeven door boomstronken in betonrustiek verbonden door smeedijzeren kettingen.

4.3. De volkskundige waarde van het kerkhof

Typerend op het kerkhof van Meerhout zijn de veel voorkomende graftuintjes, grafperken omzoomd door paaltjes, zerken met plantvakken en de (heden verdwenen) aarden bedjes bij de schaars overgebleven houten en ijzeren kruisen, die getuigen van een sobere grafvorm en een innige band tussen de overleden en de nabestaanden die instonden voor het onderhoud van dit kwetsbare erfgoed.

4.4. De erfgoedwaarde van individuele graftekens

Het kerkhof van Meerhout is een vrij uniek gegeven binnen de groep van beschermde kerkhoven in Vlaanderen zowel vanwege zijn omvang midden in de dorpskern als door de beperkte periode waarbinnen de graftekens zich situeren. Meer dan 95% van de graftekens werd geplaatst tussen 1940 en 1978; het tijdsbestek van iets meer dan één generatie dus.

Deze grote groep van graftekens uit de periode 1940-1978 illustreert op treffende wijze hoe 'standaardisatie' in de naoorlogse grafkunst een enorme vlucht nam. Waar in de eerste decennia van de 20ste eeuw de typologieën en materialen uit 19de eeuw blijven doorleven, is er gaande weg een verschuiving merkbaar naar gestandaardiseerde types die in massaproductie werden vervaardigd. Hierbij werd dankbaar gebruik gemaakt van gegoten kunststeen en beton die het snel reproduceren op grote schaal mogelijk maakten. Aanvankelijk werden de graftekens nog op individuele wijze gedecoreerd, denk maar aan de grote groep van betonnen leliekruisen met cimorné waarvan geen twee identieke exemplaren voorkomen, maar geleidelijk aan vervlakte ook deze traditie. De stèles werden steeds lager en kregen bijna standaard een eenvoudig bronzen kruisje of een porseleinen Christushoofd als decoratie, eventueel nog vergezeld van een portretmedaillon.

Naast een groep van graftekens die enig in hun soort zijn, zijn er duidelijk twee types te onderscheiden die elk in ruime mate vertegenwoordigd zijn. Enerzijds zijn er de decoratief uitgewerkte, vrij hoge stèles die meestal voorzien zijn van (hoge) flankerende pijlers die een plantenbakje afbakenen. Anderzijds zijn er de eerder lage stèles, uitgevoerd in talrijke, al dan niet gehamerde vormen, vaak gevat tussen pijlers of vleugelstukken of vergezeld van een volplastisch kruis. De meest voorkomende vormen van beide types zijn samengebracht in de bijlage van dit rapport.

4.4.1. Selectie

Alle graftekens op de begraafplaats werden onderworpen aan een evaluatie en geselecteerd op basis van de historische, architectuurhistorische, artistieke, socio-culturele en volkskundige waarde. Die waarden werden bijkomend afgewogen aan criteria zoals zeldzaamheid, representativiteit, authenticiteit, contextwaarde en ensemblewaarde.³⁹

Historische waarde

“Een onroerend goed heeft historische waarde als het getuigt van een (maatschappelijke) ontwikkeling, gebeurtenis, figuur, instelling of landgebruik uit het verleden van de mens”.

De historische waarde wordt bepaald door het belang van het grafteken binnen het ontstaan en de ontwikkeling van een regio, gemeente of wijk en is bijgevolg vaak gelinkt aan historisch belangrijke personages die een belangwekkende rol hebben gespeeld in de gemeente. De historische waarde kan ook ontleend zijn aan een militair-historische betekenis (bv. wereldoorlogergegoed).

Architectuurhistorische/architecturale waarde

“Een onroerend goed heeft architecturale waarde als het getuigt van een fase of aspect van de (landschaps)architectuur of de bouwkunst. Het kan gaan om typologie, stijl, oeuvre of materiaalgebruik”.

De architectuurhistorische waarde wordt aan een grafteken toegekend wanneer de nadruk ligt op de materiële aspecten zoals de typologie, de stijl, het oeuvre van een architect, het materiaalgebruik, de aard van de decoraties, ... Representativiteit, zeldzaamheid en gaafheid spelen hier en belangrijke rol.

Artistieke waarde

“Een onroerend goed heeft artistieke waarde als het getuigt van het kunstzinnige streven van de mens in het verleden”.

Graftekens getuigen van het kunstzinnige streven van een individu. Architecten, kunstenaars, grafmakers, beeldhouwers, bronsgieters, ceramisten, fotografen enzovoort worden aangetrokken om de graftekens vorm te geven en uit te voeren. Zij realiseren hun artistieke visie in het grafteken. De artistieke waarde kan ook graftekens plaatsen binnen individuele kunstenaarsoeuvres. Ook als de namen van de betrokken kunstenaars of ambachtslui niet bekend zijn, kan artistieke waarde worden toegekend.

Socio-culturele waarde

“Een onroerend goed heeft culturele waarde als het getuigt van tijd- en regio- gebonden menselijk gedrag”.

De culturele waarde is een algemene, overkoepelende waarde en wordt gebruikt voor de duiding van grote tendensen en fenomenen. Toch heeft de culturele waarde ook betrekking op meer lokale unieke fenomenen die voor een bepaalde tijdsperiode of regio zeer belangrijk waren, bv. bedevaartsoorden.

---

³⁹ Grotendeels overgenomen uit: MERTENS J., *De erfgoedwaarde van funerair erfgoed. Afwegingskader nr. 10*, Brussel, 2021, p. 18-23.

Volksculturele waarde

“Een onroerend goed heeft volksculturele waarde als het getuigt van gebruiken en gewoonten, voorstellingen en tradities van een specifieke bevolkingsgroep of gemeenschap in het verleden.”

In het kader van graftekens wordt het meestal verbonden aan een bijzonder gebruik of ambacht eigen aan een bepaalde streek, bv: het gebruik van houten grafkruisen met aarden bedjes of graftuintjes, het gebruik van betonnen kruisen, graftrommels, enz.

4.4.2. Waarderingscategorieën

Na evaluatie werden de graftekens ingedeeld in categorieën, aangeduid op een waarderingskaart en opgenomen in de inventaris van graftekens met erfgoedwaarde. Daarin is voor elk grafteken het grafnummer is opgenomen, de naam, geboorte- en sterfdatum, waardering, beschrijving, materiaal en desgevallend decoratie, portretmedaillon, Christusmedaillon, grafgift, uitvoerder grafteken, kunstenaar, conditie en bijzonderheden. Dit maakt gericht zoeken op allerlei termen mogelijk.

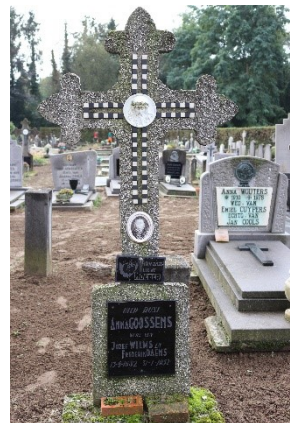
Volgende waarderingscategorieën werden gedetecteerd:

- graftekens van bovenlokaal belang zijn graftekens met een zeer hoge erfgoedwaarde die zich qua typologie, materiaal, stijl, concept of omwille van het belang van de overledene onderscheiden van de vele graftekens in Vlaanderen en om die reden een bijzondere vorm van bescherming verdienen binnen de context van Vlaamse kerkhoven of begraafplaatsen. Het oud-strijdersperk behoort tot de categorie van bovenlokale graftekens.

- graftekens van lokaal belang hebben een hoge erfgoedwaarde omwille van hun typologie, artistieke of kunsthistorische kwaliteiten of omdat het graftekens zijn van personen die iets voor de gemeente of de kerkgemeenschap betekend hebben, zoals burgemeesters, pastoors, mecenasen, oorlogsslachtoffers, oud-strijders, etc.

De grafkruisen, type leliekruis op voetstuk met marbrietplaat (type 25), behoren tot de categorie van lokaal waardevolle graftekens.

- graftekens met een ondersteunende waarde zijn graftekens met gemiddelde erfgoedwaarde die door hun aanwezigheid de erfgoedwaarde van de begraafplaats en/of van de lokale en bovenlokale graftekens ondersteunen of versterken. Binnen de groep van beeldbepalende

graftekens kan het gaan om personen die iets voor de gemeente of de kerkgemeenschap betekend hebben, om individuele graftekens die op strategische plaatsen staan - bijvoorbeeld op een hoofdas of op de hoeken van grafrijen of wandelpaden -, of om graftekens die in groep staan en zo samen één geheel vormen, bijvoorbeeld in kinderperken of ereperken voor militaire of burgerlijke oorlogsslachtoffers. Maar ook individuele graftekens die typologisch of materiaal-technisch interessant zijn - omdat ze zeldzaam zijn of net veel voorkomen en daardoor het beeld van de begraafplaats bepalen - ondersteunen de ensemblewaarde van de begraafplaats en maken de begraafplaats tot een homogeen geheel.

De graftekens met Keltisch kruis (type 17) en Grieks kruis (type 18), de hoge stèles tussen paaltjes (type 19), met asymmetrische pijlers (type 21), bekronend kruis (type 22) en uitspringend kruis (type 23) behoren tot de groep van de graftekens met ondersteunende waarde.

- graftekens met begeleidendende waarde hebben geringe erfgoedwaarde maar versterken door hun aanwezigheid de herkenbaarheid van de begraafplaats als dusdanig. Deze graftekens hebben in mindere mate een individuele, intrinsieke erfgoedwaarde maar zijn belangrijk voor de identiteit of contextwaarde van de begraafplaats als geheel: ze maken een kerkhof herkenbaar als kerkhof en getuigen van bepaalde gebruiken, voor de begraafplaats typische materialen (veelal blauwe hardsteen, simili-steen en beton) of een kenmerkende graftekentypologie.

Volgende types van graftekens hebben een begeleidende waarde:

Type 1a

Type 1b

Type 2a

Type 2b

Type 2c

Type 3a

Type 3b

Type 3c

Type 4a

Type 4b

Type 4c

Type 5

Type 6

Type 7

Type 8a

Type 9

Type 10

Type 11a

Type 11b

Type 12

Type 13

Type 14

Type 15

Type 16

- graven en graftekens zonder waardebeoordeling hebben geen erfgoedwaarde. Het gaat veelal over zeer recente graftekens - daterend vanaf het laatste kwart van de 20ste eeuw - die uitgewerkt zijn in een streekvreemd materiaal, doorgaans gepolijste graniet. Hoewel ze in Vlaanderen op begraafplaatsen in zeer grote getalen voorkomen en binnen afzienbare tijd een exponent zullen zijn van een bepaalde stijl en periode, vormen ze op het historische kerkhof een stijlbreuk met de graftekens die als typerend en historisch ervaren worden.

De inventaris van waardevolle graftekens en bijhorende waarderingskaart zijn opgenomen in bijlage 4 van dit beheersplan.

5. BEHEERSVISIE EN DOELSTELLINGEN

5.1. Algemene principes

Het kerkhof van Meerhout is een vrij uniek gegeven binnen de groep van beschermde kerkhoven in Vlaanderen, zowel vanwege zijn ligging en omvang midden in de dorpskern als door de stilistische eenheid en het homogeen karakter van het kerkhof; het gevolg van de relatief beperkte periode waarbinnen het merendeel van de graftekens geplaatst werd (1940-1978).

De bescherming van het kerkhof als landschap impliceert dat de site zo goed mogelijk moet overgeleverd worden aan toekomstige generaties. Het begrip 'bescherming' moet daarbij heel letterlijk genomen worden: de site moet beschermd worden tegen beschadiging, vernieling en verwaarlozing (**passief behoud**) door middel van regelmatig onderhoud en herstel (**actief behoud**). In dat onderhoud en herstel moet rekening gehouden worden met de erfgoedwaarden, de erfgoedkenmerken en de erfgoedelementen die aan de basis lagen van de bescherming.

Elke ingreep dient de beschermde erfgoedkenmerken en -elementen te respecteren en te ondersteunen. Ze moet een meerwaarde vormen voor de erfgoedwaarden van het kerkhof en nieuwe ingrepen of gebruiken mogen de draagkracht van de beschermde site niet overschrijden. Ingrepen en aanpassingen die onoordeelkundig of onherroepelijk zijn of die een verlies van de beschreven erfgoedwaarden inhouden, zijn niet toegestaan.

Ingrepen worden in (voor)overleg met Onroerend Erfgoed of met de bevoegde Onroerenderfgoedgemeente besproken. Elke beheersdaad vraagt om een geïntegreerde en duurzame aanpak, waarbij de impact wordt afgetoetst aan de volledige site, in al zijn componenten: archeologisch, gebouwd en landschappelijk erfgoed.

5.2. Waardig beheer van het kerkhof

Het beheer van het kerkhof is de afgelopen jaren niet voorbeeldig geweest. Het verwijderen van beplanting en uitfrezen van wortels heeft meer kwaad dan goed gedaan en heeft ertoe geleid dat de fundering van veel graven onderspoeld zijn, met verzakking en breuk van graftekens tot gevolg en zelfs het aan de oppervlakte komen van knekels. Dit scenario moet in de toekomst kost wat kost vermeden worden. In afwachting van restauratieve werken, moeten voorlopige maatregelen genomen worden om verdere erosie van de site en schade aan de graftekens te voorkomen. Om een totaalbeeld van de schade te krijgen, wordt een inspectie door Monumentenwacht Vlaanderen aanbevolen. Op basis van het inspectierapport kan onderzocht worden of - bijvoorbeeld - het opnieuw ophogen van het terrein en het inzaaien of aanplanten van bodembedekkers een voorlopige oplossing kan bieden.

Voor de aan de oppervlakte gekomen of komende knekels wordt best zo snel mogelijk een knekelput voorzien. Bij voorkeur is dit geen tijdelijke knekelput. Om een nieuwe verplaatsing van de knekels op korte termijn te vermijden, zal de put zal voorzien worden op een plaats die niet strategisch is voor een toekomstige parkaanleg. De meermaals geruimde zones rond het koor van de kerk in perk 1 lijken het meest in aanmerking te komen voor de aanleg van een knekelput. In het bijzonder de zone ten noordoosten van het koor, waar een aparte herinneringsplek kan ingericht worden.

5.3. Historisch verantwoord beheer van waardevolle graftekens

Uit de inventarisatie van de graftekens op het kerkhof en de daarop volgende evaluatie en selectie is gebleken dat het kerkhof een aantal zeer typische en waardevolle graftekens kent (zie hoger onder 4.4. en 5.4.). Uiteraard zijn niet alle graftekens even waardevol en moeten ze ook niet allemaal bewaard blijven. Daarom is het belangrijk om bij de selectie van te bewaren graftekens in te zetten op zo veel mogelijk varianten wat typologie en materiaal betreft. Dit om een representatieve selectie van graftekens voor de toekomst te kunnen bewaren.

5.3.1. Behoudsdoelstellingen

De oudere graftekens - zeven uit het laatste kwart van de 19de eeuw, veertien uit de periode 1900-1929 en een veertigtal uit de jaren 1930 - zijn de laatste getuigen van begraving op het kerkhof vóór de Tweede Wereldoorlog. Integraal behoud van deze graftekens is dan ook evident. Voor de overige graftekens gelden volgende behoudsdoelstellingen:

- graftekens van bovenlokaal belang zijn exemplarisch, representatief of uniek op Vlaams niveau en hebben bijgevolg een zeer hoge erfgoedwaarde en moeten in situ bewaard blijven;
- graftekens van lokaal belang hebben een betekenisvolle band met het kerkhof. Ruiming of verplaatsing zijn niet aan de orde;
- graftekens met een beeldbepalende of ondersteunende waarde hebben intrinsieke erfgoedwaarde omdat ze karakteristiek zijn voor het kerkhof en kunnen om die reden niet geruimd of niet verplaatst worden;
- graftekens met begeleidende waarde hebben een beperkte erfgoedwaarde maar versterken de herkenbaarheid of identiteit van het kerkhof in zijn globaliteit. Voor deze graftekens die mooi verspreid voorkomen op de begraafplaats zal een representatieve selectie voor behoud aangeduid worden;
- graftekens die onherstelbaar beschadigd zijn of die geen erfgoedwaarde hebben, kunnen verwijderd worden en het graf geruimd na het verlopen van de concessie. Denk duurzaam: na verwijdering en mits toestemming van de nabestaanden kunnen verwijderde grafstenen dienst doen als stap- of boordstenen, (basis van) zitbankjes of andere elementen in een nieuwe aanleg (zie 5.4.). Graftekens kunnen ook op een andere begraafplaats hergebruikt worden als grafsteen voor minder bedeelden.

5.3.2. Restauratie-/conservatieplan

Voor de opmaak van een restauratie-/conservatieplan kan het waarderingsplan van de graftekens dienen als basis. Het is evident dat de erfgoedwaardige graftekens worden gerestaureerd. Voor de overige kan een conserverende houding aangenomen worden. Hierbij dient wel in acht genomen dat de degradatie van beschadigde betonnen graftekens met wapening vrij snel gaat als niet wordt ingegrepen.

Graftekens met betonrot (2_H_13 en 3_H_5.)

Voorbeeld van een hersteld granitograf in Brugge door Lapis Arte bvba – Bron: [Artes herstel granito graf.pdf](#)

5.3.3. Herstel van applicaties en grafgiftten

Grafgiftten, keramiek, marbrieten opschriftplaten en applicaties van porselein, brons en andere materialen verdienen bijzondere aandacht. Door hun geringe afmeting, vormgeving, materiaal en bevestiging zijn ze zeer vatbaar voor weersinvloeden en schade. Reiniging, herstel, consolidatie van breuknaden en herbevestiging zijn noodzakelijk om het behoud van deze fragiele erfgoedelementen te garanderen.

Voor en na consolidatie van breuknaden in een porseleinen Christushoofd – Bron: HAVERMANS A.-M.: Eeklo - stedelijke begraafplaats | Plannen | Onroerend Erfgoed

5.3.4. Bewaren en hergebruiken van applicaties van verwijderde graftekens

Wanneer graftekens verwijderd worden, kunnen applicaties en onderdelen gerecupereerd worden om te dienen voor herstel van andere, waardevolle graftekens op het kerkhof. Applicaties worden dus best bijgehouden na ruiming, geïnventariseerd en op een voorziene plaats door de gemeente gestockeerd. Dit is ook van toepassing voor de kindergraven met hun eigen symboliek.

5.4. Visievorming, vertaald in een herwaarderingsplan

In overleg met het Agentschap Onroerend Erfgoed wordt een **duurzaam aanleg- en inrichtingsplan** uitgewerkt dat de herwaardering van het kerkhof inhoudt. Het belangrijkste doel daarbij is het historische beeld van de kerk, omgeven door talrijke graftekens, te behouden en te versterken. Dit veronderstelt een ruime en representatieve selectie van graftekens qua typologie en materiaal, het behoud van de historische afsluiting van het kerkhof - de kerkhofmuur met toegangspoort en de haag van haagbeuk - en de historische padenstructuur, in het bijzonder de gekasseide paden op het oud kerkhof die naar de kerkdeuren leiden en het rond de kerk lopend pad.

Maar ook structureel groen maakt historisch deel uit van het kerkhof. Talrijke stronken van geveldde bomen in de nabijheid van graftekens duiden op de eerdere aanwezigheid van typische funeraire bomen zoals buxus, taxus en coniferen die als groenblijvers verwijzen naar het eeuwige leven. Naast het aanplanten van solitaire bomen en heesters moet ook ingezet worden op het vergroenen van de graftuintjes en het aanleggen van een kruidlaag van gras, bloemen en bodembedekkers om erosie tegen te gaan. Daarbij aansluitend: op de kerkhofmuur groeit muurleeuwenbek (*Cymbalaria muralis*) die de kerkhofmuur een pittoreske uitstraling geeft en de esthetische waarde van het kerkhof versterkt. Er wordt geadviseerd om bij onderhoudswerken aan de kerkhofmuur omzichtig met de muurvegetatie om te springen zodat ze stand kan gehouden worden.

De gemeente Meerhout heeft aangegeven het kerkhof te willen omvormen tot een begraafpark: een stilteplek waar ruimte is voor ingetogen ontmoeting. Dit impliceert ruiming van een aantal graven en graftekens. Na onderzoek van het funerair erfgoed op het kerkhof zijn twee scenario's denkbaar voor een representatieve selectie van de graftekens:

1. Maximaal behoud van de graftekens op het 'oud kerkhof' - waar alle graftypologieën en periodes ongeacht hun waardebepaling vertegenwoordigd zijn - en een doorgedreven selectie en ruiming in de secties 4, 5 (deels), 6 (deels), 7, 8 en 9 waar enkel het behoud van (boven)lokaal waardevolle en ondersteunende graftekens voorop staat;
2. Doorgedreven selectie voor het volledige kerkhof waarbij op het 'oud kerkhof' de doorsnee/begeleidende graftekens geruimd worden en in de secties 4 tot en met 9 een representatieve en ruimere selectie behouden blijft van erfgoedwaardige en doorsnee/begeleidende graftekens.

In samenspraak met het Agentschap Onroerend Erfgoed werd beslist om scenario 1 - maximaal behoud van het funerair erfgoed op het 'oud kerkhof' - als uitgangspunt te nemen voor de aanleg van het begraafpark. Om de oorspronkelijke site van het 'oud kerkhof' binnen het park duidelijk te visualiseren, lijkt het opportuun om het tracé van de voormalige kerkhofmuur zichtbaar te suggereren. Dit echter zonder een visuele barrière op te werpen tussen de site van het 'oud kerkhof' en de latere uitbreidingen ten zuiden van de kerk. Gezien het potentieel aan waterafvoer en -infiltratie op de site, wordt onderzocht of de het tracé van de voormalige kerkhofmuur kan gevisualiseerd worden als wadi. Binnen deze zone bevinden zich voornamelijk graftekens van begeleidende waarde. De weinige graftekens van ondersteunende waarde zijn er - op één na - niet onderhouden wat doet veronderstellen dat er geen nabestaanden zijn die zich om de graven bekommeren, op dat ene graf na. Er wordt geadviseerd contact op te nemen met de nabestaanden in functie van een toestemming om deze

graven te ruimen en de graftekens te verwijderen. Enkel voor het goed onderhouden grafteken wordt voorgesteld het te verplaatsen (graf en grafteken), zo de nabestaanden dat wensen.

Bij de aanleg van het begraafpark verdienen enkele bijzondere gehelen op het kerkhof bijzondere aandacht:

- De identiteit van het ereperk dat herinnert aan de oud-strijders van de Eerste en de Tweede Wereldoorlog kan versterkt worden in een nieuwe aanleg;
- Het Zusterperk verdient opwaardering onder de vorm van vergroening van het perk en restauratie van het ijzeren hekwerk met reconstructie van de verdwenen noordzijde;
- De kinderperken liggen er wat verweesd bij. De identiteit en herkenbaarheid van die graven kan versterkt worden door een aangepaste aanleg of aanplant.

5.5. Archeologie

De begraafplaats is een aantal keren volledig geruimd. Dit betekent dat de bodem voor een diepte van ca. 130cm reeds verstoord is. De heraanleg van het kerkhof zal daarom vermoedelijk een verwaarloosbare impact hebben op het nog aanwezige, archeologische bodemarchief. Indien er toch plaatselijk dieper wordt gegraven, bijvoorbeeld voor de aanplant van een solitaire boom, dan zal die ingreep worden vooraf gegaan door een archeologische prospectie, volgens de vigerende wetgeving.

5.6. ZEN-erfgoed

De graftekens met bovenlokale, lokale en ondersteunende waarde, de deels bewaarde kerkhofmuur en de haagbeukhaag worden voorgedragen voor een erkenning als ZEN-erfgoed.

6. MAATREGELEN

Aard der werken	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toelating
1. Algemeen			
Het bouwhistorisch, materiaal-technisch, stabiliteits-technisch onderzoek, noodzakelijk voor kwaliteitsvol beheer of herwaardering van het erfgoed, en buiten de gebruikelijke opdracht van de ontwerper	x		Niet van toepassing
Het onderzoek in functie van een (her)bestemmingsstudie	x		Niet van toepassing
Archeologisch vooronderzoek of opgraving bij behoud van de huidige functie	x		Niet van toepassing
Metingen tijdens de werken, noodzakelijk om de werken uit te voeren.	x		Niet van toepassing
2. Bouwkundig erfgoed			
Algemene restauratie van de kerkhofmuren	x		
Onderhoud, herstel en desgevallend vernieuwing van metsel- en voegwerk, dekstenen, plint, ...		x	
Onderhoud en herstel van natuurstenen elementen en ornamenten		x	
Parementreiniging, steenverstevigende behandeling of injectie tegen opstijgend vocht, mits noodzaak aangetoond is	x		
Onderhoud van historische giet- en smeedijzeren poorten en hekkens		x	x
Onderhoud en herstel van historisch metaalwerk met inbegrip van schilderen en ontroesten		x	x
Vervanging van historisch metaalwerk, mits de noodzaak aangetoond is		x	
3. Funerair erfgoed			
Onderhoud en consolidatie van graftekens met bovenlokale, lokale en ondersteunende waarde volgens de regels van de kunst		x	x
Restauratie van graftekens met bovenlokale, lokale en ondersteunende waarde volgens de regels van de kunst	x		
Restauratie van waardevolle funeraire applicaties en grafgiften	x		x

Aard der werken	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toelating
Ophoging van het terrein om de stabiliteit van de graven te garanderen	x		x
Ruimen van graven met begeleidende waarde of zonder erfgoedwaarde	x		x
4. Landschappelijk en houtig erfgoed			
Algemene vergroening van het kerkhof, onder meer aanleg van een kruidlaag, beplanting van grafperkjies, aanplant van vruchtdragende bomen (noten-, fruitbomen,...)	x		x
Kappen of verwijderen van bomen en struiken, rooien van streekeigen hagen, ... en wijzigingen van de groeivorm of de standplaats	x		
Onderhoud van houtige begroeiingen (o.a. snoeiwerken zonder wijziging van de groeivorm)		x	Niet van toepassing
Aanplant van kruidachtige vegetaties ter bestrijding van bodemerosie		x	x
Beheer van kruidachtige vegetaties (o.a. onderhoud en herstel grasland, kruidlaag, ...)		x	x
Onderhoudsbeheer van wegen en paden		x	Niet van toepassing
5. Overige			
De noodzakelijke funderings- of stabiliteitsversterking voor een beschermd goed dat niet aan bijkomende belastingen onderhevig is, met inbegrip van de eventuele bijhorende archeologische opgraving.	x		
Demontage van een erfgoedelement gevolgd door herplaatsing van ditzelfde herstellde element, of een identiek element. Bv. demontage van een waardevol graf		x	
Werfinrichting die nodig is om werken zelf uit te voeren, a rato van de verhouding subsidieerbare versus niet subsidieerbare posten		x	
Het verwijderen van storende elementen	x		

7. OPVOLGING EN EVALUATIE - HET ONDERHOUDSLOGBOEK

7.1. Het toestandsrapport

Het toestandsrapport illustreert de staat van het onroerend erfgoed op een bepaald moment. Dit goedgekeurd beheersplan wordt beschouwd als eerste toestandsrapport. Volgende toestandsrapporten kunnen opgemaakt worden door de eigenaar, Monumentenwacht, een onderzoeker of ontwerper/architect en bevatten:

- een beschrijving van de toestand van het goed;
- goede kleurenfoto's met aanduiding van de datum en situering op plan waar de foto's genomen zijn;
- in geval van een premie-aanvraag: een beschrijving van de noodzakelijke onderhoudswerken.

Een toestandsrapport van bouwkundig erfgoed heeft aandacht voor de volgende elementen:

- gehele gebouw;
- **dak** (dakbedekking, dakaansluiting en dakdoorbrekingen zoals schoorsteen, luiken, lantaarn, ladderhaken);
- **dakwaterafvoer** (hemelwaterafvoer: goten, afvoerpijpen en hun onderdelen, eventuele relevante zaken in verband met riolering, drainage);
- **kapconstructie en zolder** (dakstructuur en aanverwante zaken);
- **draagstructuur en overspanning** (dragende structuren, buiten- en binnenmuren, kolommen, gewelven, vloeren, moer- en kinderbalken, fundering, balkon, luifels, borstwering, spitsboogramen);
- **schrijnwerk en beglazing** (buitenschrijnwerk zoals ramen, deuren, luiken, kroonlijsten, boordplanken, maar ook beglazing, glas-in-lood, glas-in-beton, hang- en sluitwerk en binnenschrijnwerk voor beschermde monumenten);
- **afwerking gevels** (metselwerk, voegwerk, bepleistering, betegeling, diefijzers, roosters, ornamenten)
- **kleine bouwkundige elementen** zoals tuilmuren, hekwerken, poorten,....

Een toestandsrapport van bouwkundig erfgoed, beschermd als monument heeft bijkomend aandacht voor:

- **schrijnwerk en beglazing** (binnenschrijnwerk zoals trappen, deuren, maar ook beglazing, hang- en sluitwerk);
- **afwerking en inrichting** (vloer-, wand- en plafondafwerking en aanverwanten zoals diefijzers, roosters, ornamenten, vast meubilair, los meubilair, klokken en klokkenstoel, toreuurwerk, orgel,...);

De volgende documenten zijn geldig als een toestandsrapport voor bouwkundig erfgoed:

- een goedgekeurd beheersplan (eerste toestandsrapport);
- een toestandsrapport dat door de eigenaar werd opgemaakt;
- een toestandsrapport dat door een deskundige werd opgemaakt;
- een rapport van Monumentenwacht;
- een restauratieverslag.

7.2. Overzicht van uitgevoerde (onderhouds)werken

Alle onderhouds-, restauratie en andere werken die aan de onroerende goederen werden uitgevoerd, worden genoteerd in het onderhoudslogboek. Voor elk uitgevoerd werk worden volgende gegevens genoteerd:

- de datum van uitvoering;
- een omschrijving van de uitgevoerde ingreep;
- een verwijzing naar de maatregelen uit hoofdstuk 6 van het beheersplan;
- de uitvoerder⁴⁰ ;
- de prijs van de werken.

De **facturen** en **foto's** van de uitgevoerde werken worden ook in het onderhoudslogboek bijgehouden.

Een invultabel voor het overzicht van de uitgevoerde (onderhouds)werken is te vinden in bijlage 5. Ze kan als volgt ingevuld worden:

Datum	Omschrijving van de uitgevoerde ingrepen	Verwijzing naar de maatregel in het beheersplan	Uitvoerder	Factuur
14/08/2018	Schilderen schrijnwerk	p. ..	eigen beheer	600 euro
20/02/2019	herstellen vakwerkmuur (plaatselijk lemen)	p. ..	aannemer Y	1.500 euro

7.3. Bijkomende premie van 10% voor 'voorbeeldige beheerders'

Sinds 1 januari 2019 voorziet het agentschap Onroerend Erfgoed een bijkomende premie van 10% voor 'voorbeeldige beheerders' die een consequent en kwaliteitsvol onderhoud gedurende 6 jaar kunnen aantonen aan de hand van een **onderhoudslogboek**. Dit logboek bevat:

- een toestandrapport van de toestand zes jaar geleden;
- een recent toestandrapport van de huidige toestand;
- een overzicht van de (preventieve) maatregelen en onderhoudswerken die de voorbije zes jaar uitgevoerd werden.

⁴⁰ Dit kan een vakman zijn maar ook de eigenaar zelf.

8. EXTRA TOEVOEGINGEN

BIJLAGEN	
Perimeter van gebied waarvoor beheersplan wordt opgemaakt (met schaal en N-pijl)	Hoofdstuk 1: Identificatie
Lijst van geplande werkzaamheden	Hoofdstuk 6: Maatregelen
Lijst van handelingen waarvan de uitvoering vrijgesteld zal zijn van toelating	Hoofdstuk 6: Maatregelen
Lijst van ZEN-erfgoed met aanduiding op kaart	Bijlage 1
Lijst van open erfgoed met aanduiding op kaart	niet van toepassing
Lijst van ontsluitingswerken voor open erfgoed	niet van toepassing
Lijst van werken aan bomen en struiken waarvoor toelating nodig is	Bijlage 2
Lijst van cultuurgoederen	niet van toepassing
Lijst van geplande werkzaamheden aan een orgel dat dateert van na de Eerste Wereldoorlog	niet van toepassing
Bibliografie	zie voetnotenapparaat
Beschermingsbesluit	Bijlage 3
Inventaris van het funerair erfgoed	Bijlage 4
Onderhoudslogboek	Bijlage 5